

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: **«ЕКОНОМІЧНА НЕРІВНІСТЬ: СВІТОВИЙ
ДОСВІД Й ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ»**

Виконав:
студент 4 курсу, групи УОз-41
спеціальності
«Міжнародні економічні відносини»
освітньої програми «Міжнародні
економічні відносини»
освітньої програми «Міжнародні
економічні відносини»
першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти

Блинова Д. В.

Керівник: к.е.н., доц. Непрядкіна Н. В.

Рецензент: к.е.н.,

Харків – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
Спеціальність 292 – «Міжнародні економічні відносини»
Освітня програма – «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ
В.о. завідувача кафедри
міжнародних економічних
відносин
імені Артура Голікова
Марченко І. С.

«_____» _____ 2024 року

З А В Д А Н Н Я **НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Блиновій Дар'ї Віталіївни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Економічна нерівність: світовий досвід і особливості в Україні»

керівник роботи к.е.н., доц. Непрядкіна Н. В.,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від “24” січня 2024 року № 4002-5/166

2. Строк подання студентом роботи: 26.05.2024.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

проаналізувати теоретичне підґрунтя дослідження поняття та особливостей економічної нерівності та справедливості; проаналізувати економічну нерівність у національному та глобальному вимірі, а саме: особливості формування та наслідки існування; дослідити методику дослідження економічної нерівності у країнах світу; проаналізувати сучасний стан економічної нерівності у країнах світу в умовах нестабільності; визначити особливості формування та наслідки економічної нерівності для економіки України; виокремити шляхи подолання економічної нерівності у світовій економіці.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1.	Теоретико-методичні основи дослідження економічної нерівності у країнах світу
2.	Особливості економічної нерівності у світовій економіці та шляхи її подолання в контексті глобалізації

5. Дата видачі завдання 01.12.2023

Студент _____ _____ Блинова Д. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ _____ Непрядкіна Н. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Розділ 1. Теоретико-методичні основи дослідження економічної нерівності у країнах світу.....	8
1.1. Теоретичне підґрунтя дослідження поняття та особливостей економічної нерівності та справедливості.....	8
1.2. Економічна нерівність у національному та глобальному вимірі: особливості формування та наслідки існування	13
1.3 Методика дослідження економічної нерівності у країнах світу.....	18
Висновки до першого розділу	24
Розділ 2. Особливості економічної нерівності у світовій економіці та шляхи її подолання в контексті глобалізації	25
2.1. Сучасний стан економічної нерівності у країнах світу в умовах нестабільності	25
2.2. Особливості формування та наслідки економічної нерівності для економіки України.....	39
2.3 Шляхи подолання економічної нерівності у світовій економіці.....	46
Висновки до другого розділу.....	52
Висновки.....	54
Список використаних джерел.....	56
Додатки.....	63

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Світове господарство являє собою складну систему національних економік окремих країн та їхніх угруповань, тісно пов'язаних між собою міжнародними економічними відносинами на основі міжнародного поділу праці.

Для світової економічної системи ХХІ ст. характерним є стрімкий розвиток інтеграційних процесів між країнами, створення нових ринків та уніфікація економічних стандартів країн. Результатом всіх цих процесів стало поглиблення економічної глобалізації, яка є основною рушійною силою зближення національних економік країн світу. Очевидно, що вплив інтеграційних процесів по-різному впливає на високорозвинені країни, країни, що розвиваються, та слаборозвинуті країни. Саме тому сьогодні надзвичайно гостро постає питання глобальної економічної нерівності країн у світовому господарстві, яке можна охарактеризувати глобальним викликом сьогодення.

Актуальність даної проблематики підтверджується й загальновідомим фактом того, що економічна нерівність викликає серйозні занепокоєння не лише в Україні, а й у всьому світі. Вона прямо та опосередковано впливає на рівень життя населення та людський розвиток, а також є джерелом соціальної напруги та державної нестабільності. Це явище негативно впливає на економіку країни, проте водночас може стимулювати економічну активність серед населення.

У наш час економічна нерівність набуває особливої нагальності, оскільки в українському суспільстві спостерігається низька частка середнього класу, значна диференціація доходів та велика кількість бідного населення.

Ступінь вивчення проблеми. Окремі групи населення можуть потерпати від конкретного виду нерівності через обмеження своїх прав, але найбільш гострі прояви має їх комбінація. Саме внаслідок кумулятивного впливу формуються такі вкрай негативні і загрозові для національної безпеки явища, як відсторонення окремих груп населення від суспільного життя, поляризація та маргіналізація суспільства.

Проблеми економічної нерівності знайшли своє відображення в дослідженнях вчених, зокрема: О. В. Трунова та Дж. Фрідман, які розглядають нерівність як результат внутрішніх процесів у суспільстві. А. Френк та І. Валлерстайн розглядають нерівність як наслідок глобальних структурних процесів та імперського експлуатаційного порядку. Ф. Бродель та Стадвел підкреслюють значення історичного аналізу та розвитку соціальних інститутів для розуміння нерівності. Б. Міланович аналізує вплив різних стратегій зменшення нерівності, включаючи децентралізацію володіння капіталом та створення механізмів для збільшення участі працівників у власності компаній. Дж. Стігліц та Е. Саез підтримують ідею високого оподаткування для створення соціальної справедливості та зменшення нерівності.

Наша позиція полягає в тому, що подолання економічної нерівності вимагає комплексного підходу, який враховуватиме як внутрішні, так і глобальні (зовнішні) фактори. Спрямування зусиль на підвищення доступності освіти, розвиток соціальної підтримки, створення справедливих глобальних економічних відносин та впровадження ефективних податкових політик може стати ключовими кроками у зменшенні нерівності.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є визначення, дослідження аспектів та наслідків соціально-економічної природи нерівності у світовій економіці у порівнянні з особливостями в Україні, а також виокремлення можливих шляхів її подолання.

Поставлена мета обумовила необхідність вирішення наступних наукових завдань:

1. Розкрити зміст поняття та особливостей економічної нерівності та справедливості.
2. Проаналізувати прояв економічної нерівності у національному та глобальному вимірі.
3. Дослідити методику дослідження економічної нерівності у світовій економіці.

4. Описати сучасний стан економічної нерівності у країнах світу в умовах нестабільності.

5. Виділити особливості формування, основні прояви економічної нерівності та наслідки її існування.

6. Виокремити шляхи подолання економічної нерівності у світовій економіці.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єкт дослідження – відносини соціально-економічної природи нерівності в межах світової економіки. Предмет дослідження – основні специфічні аспекти та прояви економічної нерівності у світі та в Україні та можливі шляхи її подолання.

Використані методи й інформаційна база дослідження. Теоретичну і методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії. У роботі використаний інструментарій загальнонаукових і міждисциплінарних методів пізнання: наукове абстрагування і історичний підхід – при дослідженні еволюції відносин з питань поширення нерівності, системно-синергетичний підхід – при систематизації наслідків та шляхів подолання економічної нерівності у світовій економіці.

Інформаційною базою дослідження є матеріали Державної служби статистики України, монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів, наукові публікації в спеціальних виданнях з проблем теорії і практики проблеми соціальної та економічної нерівності, нормативно-правові акти України та аналітичні звіти міжнародних організацій МФВ, OECD, World Bank, UNESCO, а також звіти статистичних центрів.

Робота складається зі вступу, 2-х розділів, висновків; містить 70 сторінок, 5 таблиць, 11 рисунків, 4 додатки.

РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Теоретичне підґрунтя дослідження поняття та особливостей економічної нерівності та справедливості

Економічна нерівність – складна проблема, пов’язана з нерівномірним розподілом доходів, багатства та можливостей між різними групами в суспільстві. Швидкоплинний розвиток та інтеграційні процеси дають підстави охарактеризувати дане явище як глобальне, адже вирішення цієї проблеми стосується не лише країн, які знаходяться на початковому етапі розвитку, але й країн-лідерів. Негативні наслідки нерівномірності впливають на світове господарство в цілому і в подальшому – сповільнюють процес формування єдиного світового простору [1, с. 16].

Викладення матеріалу варто розпочати з виокремлення визначень і понять. Нерівність, перш за все, відображається як соціальна характеристика певного суспільного стану індивідів, окремих верств населення. Ця характеристика представляє їх громадянський статус, політичні й юридичні права, а також ставлення до засобів виробництва та його результатів, влаштування соціального устрою. Це явище має своє коріння в історичних, культурних, політичних та економічних процесах. Зазвичай її розглядають на трьох рівнях: національному, регіональному та глобальному [2].

Нерівність, за своїм змістом, є протилежною рівності й опосередковано впливає на поняття етичної науки, такі як добро і зло, благо, відповідальність, гідність і честь, серед інших. Найчастіше «нерівність» розглядається як синонім несправедливості, і протиріччя, що виникають у зв’язку з цим, призводять до помилок у соціальній політиці й негативних наслідків для етичної поведінки людей, дегуманізації діяльності урядових структур.

Як було зазначено вище, дана проблема пов’язана з багатьма соціальними чинниками, включаючи доступ до якісної освіти, медичних послуг, продуктів харчування та харчової безпеки, достойного житла, відпочинку та відпусток, а також забезпечення належної старості. Коли значна частина багатства

накопичується у відносно невеликій кількості осіб у суспільстві, більшість людей мають проблеми зі задоволенням основних потреб у харчуванні, житлі, охороні здоров'я та освіті. Це може призводити до політичних протестів, соціальних розладів, масових заворушень та екологічного занепаду у багатьох суспільствах по всьому світу. У той же час, економічна рівність сприяє створенню соціально справедливих та стійких суспільств [2, с. 31].

Зростання нерівності має свої витoki у закономірностях економічного розвитку, які призводять до накопичення капіталу. Цей процес полягає у трансформації різних факторів виробництва у капітал, що є носієм вартості та може генерувати додаткову вартість у формі прибутку, відсоткового доходу, ренти, тощо. Саме поняття капіталу охоплює як початкове нагромадження капіталу, так і нагромадження в процесі подальшого відтворення. Різниця полягає в тому, що початкове нагромадження включає трансформацію факторів, які раніше не використовувалися у виробництві, у капітал, тоді як нагромадження в процесі відтворення перетворює додаткову вартість, створену у процесі виробництва, у новий капітал. Цей процес зазвичай називається капіталізацією додаткової вартості [3].

Науково-технічний прогрес залишив великий відбиток на процесі формування нерівності. Він призвів до збільшення накопичення тієї частини капіталу, яка в подальшому втілюється у техніках та технологіях, зосереджених знаннях, інституційних факторах та інших умовах виробництва, та відносно зменшення тієї частини капіталу, яка використовується для репродукції суб'єкта праці [4, с. 215]. Відтак, власникам капіталу належить перша частина капіталу, а працівникам – друга. У зв'язку з цим, розрив у накопиченні багатства між власниками та найнятими працівниками є природним явищем

Накопичення капіталу зі зміною його структурної будови відтворює цей розрив на розширеній основі. Цей процес впливає на різноманітні фактори, серед яких особливе місце займає взаємодія фінансування та глобалізації, що створює ефект, в якому поєднується економічний простір та час, що миттєво

призводить до «створення» додаткової вартості, що існує в різних віддалених частинах економічного простору.

Так, постійне поглиблення нерівності, яке супроводжується соціальними нерівностями і структурними деформаціями, перешкоджає врахуванню суспільних і індивідуальних потреб для досягнення ефективного зростання. Тому проблему нерівності часто зводять до економічної сфери, зокрема до задоволення потреб, що значно впливає на темпи економічного зростання.

Навіть незважаючи на те, що існують різні методи вимірювання економічної нерівності (докладніше – розділ 1.3), причиною проведення таких вимірювань завжди є одне й те саме: наявність різноманітного доступу до матеріальних благ, що породжує економічні нерівності у визначеній соціально-політичній системі. Ці нерівності значно впливають на функціонування особистостей і мають велике значення для якості життя.

Не менш важливим показником поняття нерівності є той факт, що соціальний і економічний розвиток – взаємозалежні і взаємодоповнюючі компоненти. У свою чергу соціальна нерівність має політичний та економічний аспекти: політичний аспект визначає неоднаковий доступ людей до соціальних свобод і прав (обмежена участь у виборах, судочинстві, сегрегація та ін.), економічний – пов'язаний з процесом розподілу доходів, нерівністю можливостей, дискримінацією у працевлаштуванні [5].

Відповідно, економічні нерівності та соціальні нерівності тісно пов'язані і взаємодіють одна з одною. Як наслідок, нерівність доходів, яка сьогодні має місце, швидко переростає у нерівність добробуту, що негативно впливає на соціальну мобільність – основу структури суспільства. Нерівність між економікою і добробутом підриває основи соціальної справедливості. Звідси, критерієм економічного зростання не може бути показник ВВП [6, с. 278].

У теоретичному плані важливо також з'ясувати, в якому співвідношенні знаходяться поняття справедливості, рівності й нерівності. Вирішення проблеми рівності або нерівності завжди має контекстуальний характер, завдяки чому враховуються й узгоджуються різні інтереси [4, с. 25].

Справедливість можна розглядати як узгодження очікувань осіб щодо їхнього стану, можливостей доступу до ресурсів, роботи, доходів та інших ключових аспектів життя. Вважається загальноприйнятим, що поняття справедливості має два виміри: позитивний та негативний. Позитивний аспект націлений на забезпечення рівного доступу до результатів економічного функціонування для всіх членів суспільства. Негативний аспект відображає потребу у рівномірному розподілі витрат і збитків серед всіх членів суспільства, особливо у кризових умовах.

Справедливість відображає рівень соціального порядку, який має мінімальну ентропію. Коли очікування суб'єктів, які відтворюють інституційні норми, не відповідають соціально-економічним реаліям, останні розглядаються як несправедливі, що призводить до збільшення ентропійних процесів у економіці. Визначення О. В. Трунової [7]. вказує на те, що «ентропія – це процес збільшення або зменшення невизначеності економічної системи через недостатню або надмірну кількість інформації про неї». Зазначений процес може проявляється у зменшенні ймовірності дотримання інституційних норм, зниженні рівня довіри, відмові від спеціалізації та співпраці, в переході економічної системи на нижчий рівень рівноваги та, як наслідок, провокує початкове зародження процесів економічної нерівності, що супроводжується психологічною несправедливістю.

Сучасні концепції справедливості й рівності пов'язані з іменами Дж. Роулза і А. Сена. Книга «Теорія справедливості» [8] містить радикальну думку: перебудови суспільства на основах егалітаризму і спрямована проти утилітаристських теорій. Теорія конкретизована ним у двох принципах:

а) Кожний індивідуум повинен володіти рівним правом щодо загальної системи основних свобод, поєднаної з аналогічними свободами для всіх;

б) Соціальні та економічні нерівності мають бути скориговані таким чином, щоб одночасно: а) від них можна було очікувати переваги для всіх, б) забезпечували відкритий доступ для всіх посад і становищ в умовах рівності

можливостей. Люди не однакові за індивідуальними здібностями, і за однакових можливостей доступу до ресурсів можуть по-різному їх реалізовувати. У цьому разі рівність не є необхідною і достатньою умовою для справедливого розподілу благ [8].

Як зауважують М. Тофтун і Р. Шмат: «Справедливість за розумінням Дж. Ролза не допускає ідеї, що відсутність свободи деяких людей може бути виправданням для найбільшої розкоші інших, навіть якщо останні є більшістю. Справедливість несумісна з жертвуванням інтересів деяких людей на користь інтересів інших. У справедливому суспільстві рівна свобода громадян розглядається як щось встановлене наперед, заздалегідь. Однак права, гарантовані справедливістю, не можуть бути предметом політичної спекуляції або виключно кількісного розрахунку громадських інтересів. Єдине, що виправдовує використання хибної теорії, це відсутність кращої. Так, несправедливість стає прийнятною тоді, коли вона є умовою уникнення ще більшої несправедливості» [9, с. 2].

Так, якщо йде мова про подолання нерівності на принципах справедливості, то це передбачає проведення комплексної соціальної політики, скерованої на скорочення бідності в усіх її проявах, згладжування не виправданих відмінностей в якості життя громадян. Це означає, що технологія реалізації такої політики повинна будуватися на системі соціальних нормативів різного рівня, що характеризують мінімальні порогові значення споживання товарів і послуг, а також якісні оцінки добробуту громадян, які визначають ступінь розвитку людського потенціалу [10, с. 223].

Отже, основи теоретичного аналізу понять економічної нерівності та справедливості в дослідженнях відображаються через різні підходи й концепції. Економічна нерівність розглядається з точки зору розподілу ресурсів, доходів та можливостей між різними соціальними групами та індивідами. З іншого боку, справедливість розглядається як ідеал чи принцип, який регулює розподіл ресурсів і визначає, яким чином мають бути розв'язані конфлікти між різними соціальними групами.

1.2. Економічна нерівність у національному та глобальному вимірі: особливості формування та наслідки існування

У будь-якому суспільстві нерівність доходів, і як наслідок, нерівність доступу до ресурсів та благ, є невід'ємною реальністю. Проте, сприйняття нерівності як міри справедливості зазнає історичних змін: у час феодальної епохи вважалося нормальним і справедливим, що дворянство і духовенство мали розпоряджатися більшою частиною суспільного продукту, тоді як селяни та ремісники – безпосередні виробники – мали набагато менше.

Ринковий механізм не дає гарантованого рівня добробуту. Ступінь розшарування суспільства за доходами є великим. Реакцією на подібний устрій суспільства стали масові акти протесту найманих працівників і пролетарські революції. Поступово стан економіки почав характеризуватися розміщенням (або використанням) ресурсів та розподілом результатів економічної діяльності, отриманих при використанні ресурсів (додаток А).

Багато дослідників та політиків дотримуються одностайної думки, що існує певний поріг нерівності, перехід через який спричиняє руйнівні процеси в суспільстві і породжує перешкоди для розвитку. Серйозні порушення принципів функціонування ринкової економіки можуть змінити природу нерівності і викликати її зростання за рахунок чинників неекономічного або не суто економічного походження [11, с. 119].

Для пояснення тенденцій нерівності доходів у теорії та емпіричній літературі було визначено ряд глобальних і внутрішніх факторів, які можуть взаємодіяти й посилювати один одного. Ключові сили поєднують:

а) Глобальні фактори, такі як технічний прогрес, глобалізація та цикли цін на сировинні товари, відіграють важливу роль у формуванні економічної нерівності. Наприклад, технологічний прогрес сприяє попиту на кваліфіковану робочу силу, що призводить до зростання нерівності, оскільки люди з вищою освітою мають перевагу у використанні новітніх технологій [12]. В країнах Західної Європи та Сполучених Штатах технологічний прогрес

також призвів до поляризації робочих місць, що супроводжується скороченням робочих місць середнього класу [13].

б) Фактори, що є унікальними для кожної країни, такі як рівень економічного розвитку, стабільність та внутрішні політичні аспекти, включаючи фінансову інтеграцію, перерозподільну фіскальну політику та лібералізацію, дерегуляцію ринків праці та продуктів, відіграють ключову роль у поясненні тенденцій нерівності в межах країни.

Враховуючи вказані фактори, вітчизняні та зарубіжні науковці вказують на можливість існування прихованої нерівності, що виникає з трьох причин [14]. По-перше, недостатня якість і обмежений доступ до даних про доходи та витрати найбагатших і найбідніших шарів населення, що пояснюється особливостями проведення опитувань серед домогосподарств. Друга причина полягає в навмисному приховуванні доходів та майна, що спричинене процесом глобалізації, таким як банківська таємниця, використання анонімних компаній, трастів та фондів, а також інших аспектів низької прозорості у корпоративному секторі та обмеженого міжнародного обміну інформацією. Нарешті, третя причина полягає в обранні показника нерівності; наприклад, коефіцієнт Джині є мірою нерівності, яка реагує на зміни у середній частині розподілу, але недостатньо чутлива до екстремальних значень – найвищих і найнижчих. Коефіцієнт Пальма є більш простим і зрозумілим для широкої аудиторії (докладніше – розділ 1.3).

Для часткового зменшення прихованої нерівності та підвищення об'єктивності оцінки соціально-економічної нерівності можна вдосконалити методи збору необхідної інформації. Це може включати опитування окремих шарів населення, зокрема найбідніших, використання даних з податкового обліку для аналізу доходів найбагатших верств населення, посилення міжнародного обміну інформацією щодо приховування доходів та майна, свідомий вибір показника нерівності та удосконалення методів оцінки нерівності.

Головні причини виникнення явища «економічної нерівності» як в національному, так і в глобальному вимірі ми пропонуємо висвітлити через розподіл таким чином: «причина-обґрунтування-наслідки» (додаток Б).

Важливим для розуміння залишається те, що кожна з цих причин впливає на поглиблення процесу економічної нерівності по-своєму та має свій тісний зв'язок із іншими (тобто такі кореляційні зв'язки, як освіта і ринок праці: зазвичай люди з вищим рівнем освіти мають схильність до отримання високооплачуваних робіт через більшу кількість навичок і кваліфікацій; рівень освіти може впливати на розмір заробітної плати та загальний дохід, тощо).

У загальному розумінні, нерівність виникає через нерівномірний розподіл важливих ресурсів, що завжди стають обмеженими за різних обставин. Це означає, що доступ до цих ресурсів, особливо до тих, які задовольняють базові потреби людини, є нерівним. У суспільствах, де ресурси, особливо ті, що стосуються базових потреб, є обмеженими, нерівність проявляється в різних аспектах життя, від соціального статусу до географічного розташування. Чим більше проявів нерівності ми спостерігаємо, тим складніше досягти єдності в суспільстві для руху в напрямку прогресу [15, с. 85].

Більш того, люди, які вступають на етап самостійного життя з приблизно однаковим потенціалом (здоров'я, рівень освіти, успадкований статус тощо), можуть реалізувати свій потенціал по-різному через свої індивідуальні особливості (характер, звички, здібності тощо), а також через вплив випадку, везіння та інших обставин, які не залежать від них. Тому забезпечення рівних можливостей у вигляді максимально рівних життєвих шансів для реалізації свого потенціалу «прогресивного розвитку» не гарантує рівності, а навпаки, надає кожній людині можливість розвинути себе на повну міру.

Так, деякі люди можуть мати можливість накопичувати свій «капітал» на основі рівного доступу до ресурсів, тоді як інші змушені «надолужувати» свій стартовий потенціал [4]. Враховуючи це, вразливі групи населення, зокрема ті, що народилися з вадами або мають асоціальне походження, повинні мати кращий доступ до суспільних благ і послуг, щоб забезпечити рівні можливості

на початковому етапі самостійного життя. У випадку, коли таким групам не надається кращий доступ, можна стверджувати, що нерівність у суспільстві в значній мірі є наслідком нерівних можливостей.

Крім того, нерівність мала можливість посилюватися за рахунок поширення доходів, які не пов'язані з трудовою діяльністю, зокрема, отримання доходу від здачі в оренду і продажу майна, отримання дивідендів від акцій та відсотків з банківських вкладів. Проте, різкий перерозподіл майна, яке колись було у спільному володінні, на користь невеликого прошарку суспільства, зіграло найбільш негативну роль у формуванні економічно необґрунтованої складової нерівності.

Спираючись на положення, зазначені у розділі 1.1, важливо виокремити те, що проблема нерівності тісно пов'язана із проблемою соціальної згуртованості, соціального залучення, суспільної довіри та справедливості (а також психологічних факторів). На підтвердження цього факту доречним є наведення нами таких аргументів:

1. Соціальна нерівність може призвести до роз'єднання суспільства і затримки у людському розвитку, що сприяє поглибленню економічної нерівності [16]. Свідомість про матеріальні розходи підсилюється, особливо коли досягнення високого статусу і престижу вважається несправедливим. Соціальні проблеми, включаючи нерівність, стають особливо гострими під час кризових періодів. Як приклад, процес становлення незалежної України, особливо його перші кроки, незважаючи на загально позитивну оцінку, став джерелом стресу та потрясіння для більшості населення.

2. Глобальні виклики викликають рефлексію: все більше людей усвідомлюють необхідність орієнтувати соціальну політику не лише на вирішення матеріальних потреб та нагальних проблем, але й на формування соціокультурного простору, що включає згуртованість суспільства, толерантність, підвищення довіри та пріоритетне ставлення до загальнолюдських цінностей сталого розвитку. Наприклад в Європі соціальну

згуртованість розглядають як стратегічно важливу ідею суспільного розвитку [17].

3. Тотальна недовіра вважається одним із ключових факторів, що визначає характер та формує умови для людського розвитку. Лише наявність довіри, тобто виправданих очікувань у дотриманні законів та моральних норм, може виявитися ефективним стабілізатором суспільних відносин. Поле довіри охоплює особисті, політичні та економічні сфери, включаючи інститути та організації [18]. Саме довіра до абстрактних систем грає ключову роль у забезпеченні стійкості суспільства. Крім того, персоналізована довіра впливає на якість життя у суспільстві, служить головним джерелом відчуття чесності та автентичності. Дефіцит довіри набуває хронічного та загальнопоширеного характеру, він торкається більшості суспільних інститутів.

4. Такі можливості, як: отримання освіти, доступ до належної охорони здоров'я, користування культурними досягненнями та житлові умови значно відрізняються, відображаючи різноманітні прояви нерівності і заважаючи реалізації трудових та творчих функцій людини. Тому нерівність залишається гальмом для розвитку суспільства і потенційною загрозою для модернізації країни. Крайніми формами нерівності є дискримінація та соціальне виключення.

5. Дискримінація – це одне з найсерйозніших порушень прав людини. Економічна нерівність сприяє дискримінації та навпаки: у суспільствах з великими рівнями економічної нерівності, економічно вразливі групи, такі як меншини, жінки, інваліди тощо, часто стикаються зі значними перешкодами у доступі до ресурсів і можливостей [19, с. 38]. Групи, які стають об'єктом дискримінації, можуть бути позбавлені права на участь у суспільному житті, на свободу об'єднань, вірувати у свою релігію або зберігати свою культурну самобутність. Дискримінаційна практика у працевлаштуванні та заробітній платі може призводити до того, що певні групи населення отримують менші можливості для економічного розвитку та підвищення соціального статусу.

Прикладами прямої дискримінації є:

- відмова у працевлаштуванні та різний рівень оплати праці: якщо роботодавець відмовляє у працевлаштуванні особі лише через її расову приналежність або стать;
- обмеження доступу до освіти: якщо школа або університет приймає рішення не приймати студентів певної расової чи етнічної групи;
- платність послуг чи доступу до ресурсів: якщо певні групи людей мають обмежений доступ до освіти, медичних послуг, або інших ресурсів через їхні економічні можливості.

Непряма дискримінація відбувається у ситуаціях, коли, на перший погляд, нейтральний закон, правило, процедура або дія створюють не вигідні умови для певної групи, внаслідок чого можуть виникати обмеження або привілеї щодо деяких осіб за їх певними характеристиками [19]. Серед прикладів непрямой дискримінації можна виділити:

- невиправдані вимоги до кандидатів при працевлаштуванні: вимога до знання мови, яка не є необхідною для виконання роботи;
- ставлення при прийомі на роботу до вагітних жінок чи жінок, які мають малолітніх дітей.

Розуміння важливості взаємозв'язку різних причин економічної нерівності, таких як освіта і ринок праці, підкреслює необхідність комплексного підходу до вирішення проблеми, оскільки кожна з них впливає на процес нерівності по-своєму. Відтак, переважаюча нерівність у доступі до важливих ресурсів, відображена через різноманітні аспекти життя, вказує на необхідність широкого спектру заходів для забезпечення рівних можливостей та стимулювання соціальної солідарності для досягнення прогресу в суспільстві.

1.3. Методика дослідження економічної нерівності у країнах світу

Глобальна нерівність зумовлена змінами як всередині країн, так і між країнами. Нерівність, як було зазначено у попередньому розділі 1.1, – це

оцінка рівня різниці у розподілі ресурсів, доходів або можливостей між різними суб'єктами, такими як країни, індивіди або соціальні групи. Нерівність доходів між різними країнами набагато вища, ніж нерівність усередині країни. Наслідком цього є те, що тенденція глобальної нерівності значною мірою зумовлена тим, що відбувається з нерівністю між країнами.

Як правильно зауважує Б. Міланович [20, с.15], «коли ми замислюємося про нерівність доходів, то перш за все розглядаємо її в рамках окремої країни». Це слушна думка, адже саме держава відіграє важливу роль у розподілі доходів та гарантуванні доступу до певних благ, тому держава формує соціально-економічне життя населення. Однак, у світлі глобалізації, нерівність поширюється за межі національних держав, набуваючи різноманітних форм: вона проявляється між окремими людьми, різними групами (наприклад, класами чи верствами), між країнами, регіонами та континентами полюсами.

У звіті ЮНЕСКО наведено розгляд семи аспектів нерівності (економічної, соціальної, культурної, політичної, освітньої, просторової, екологічної) та їх різноманітних проявів у різних контекстах [21, с. 22]. Зокрема, економічну нерівність визначається як відмінності між рівнями доходів, стандартами життя, обсягом активів, наявністю багатства та капіталу, а також у можливостях працевлаштування.

Дослідження нерівності спирається на припущення, що величина нерівності відображає відхилення кожного об'єкта від середнього значення певного показника (так би мовити – еталону). Цей показник може включати такі фактори, як доходи, освіта, стан здоров'я, доступ до послуг і ресурсів. Визначення рівня нерівності дозволяє зрозуміти розмаїття у розподілі ресурсів (як правило доходів) та може вказати на потенційні проблеми справедливості.

Відповідно до даних організації Organisation for Economic Cooperation and Development (далі – OECD) [22] нерівність доходів між окремими особами вимірюється п'ятьма показниками. Дохід визначається як наявний дохід домогосподарства протягом певного року. Цей дохід включає в себе заробітну плату, доходи від самозайнятості, прибуток від капіталу та державні грошові

трансферти (наприклад, субсидії); при цьому враховуються податки на прибуток та внески на соціальне страхування, що сплачуються домогосподарствами. Дохід домогосподарства розподіляється між його членами з урахуванням відмінностей у їхніх потребах та розмірі господарства.

Концепція порівняння нерівності між країнами за допомогою показника ВВП (ВНП) на душу населення є найбільш прийнятною з точки зору доступності інформації. Цей показник охоплює декілька критеріїв, таких як доходи та населення, і дозволяє використовувати офіційні статистичні дані.

Крива Лоренца та індекс Джині – це два основних показники, які використовуються для виразу ступеня нерівномірності розподілу доходів. Крива Лоренца є графічним методом, тоді як індекс Джині – цифровим.

В першу чергу варто розглянути таке поняття, як «Крива Лоренца» – це графічний метод візуалізації рівня нерівності доходів в країні. На ньому відображається кумулятивна частка доходу – ось Y – для найбільш бідних $x\%$ населення, для всіх можливих значень X [23]. Лінія, де кут є 45 градусів, є лінією рівності, коли дохід розподіляється порівну між усіма людьми. Однак у випадку нерівномірного розподілу доходу нижні $X\%$ осіб отримують менше $X\%$ від загального доходу в країні, що призводить до того, що крива Лоренца зазвичай лежить нижче лінії 45 градусів. Відтак, чим більше відхилення кривої Лоренца від лінії рівності, тим глибше нерівномірний розподіл доходу.

Побудуємо приклад: на вертикальній осі ми відображаємо відсоток загального доходу, який отримують різні групи в суспільстві, а по горизонтальній – відсоток сімей. Візьмемо суспільство, яке розділено на п'ять 20-відсоткових груп. Нехай перша група, яка включає найбільш бідні сім'ї, отримала 5% загального доходу, друга – 9%, третя – 13%, четверта – 17%, а п'ята (найбагатші сім'ї) – 56% (всього 100%). Тоді визначимо числові значення точок для майбутньої кривої Лоренца: на 20% сімей припадає 5% доходу, на 40% - 15% (5% + 10%), на 60% - 28% (15% + 13%), і на 80% - 45% (28% + 17%). Так, побудуємо криву Лоренца, яка відобразить цей розподіл (рис. 1.1).

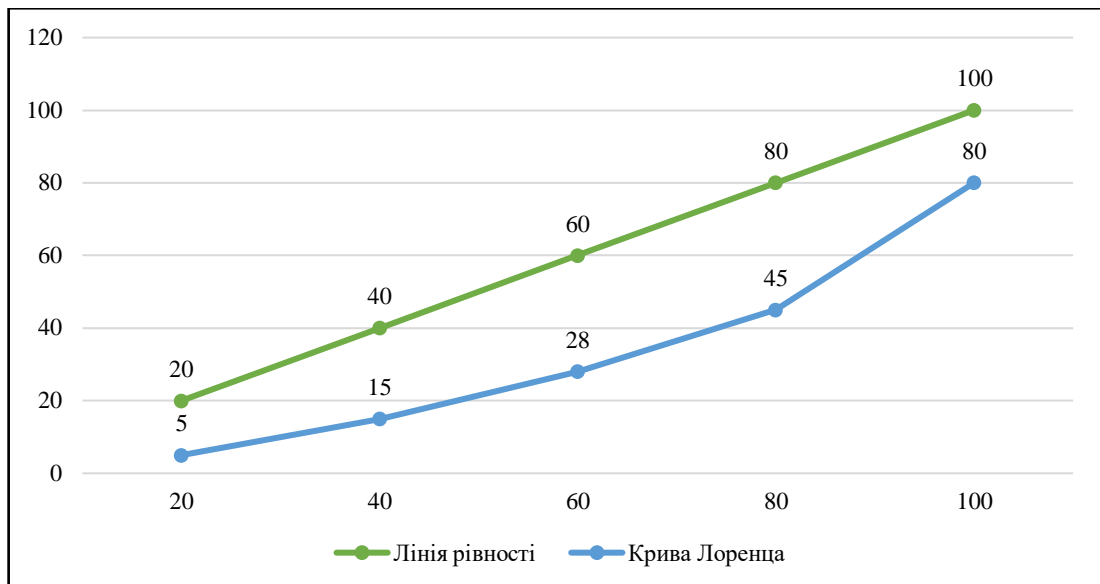

Рис. 1.1. Приклад кривої Лоренца за довільними даними

Джерело: складено автором за матеріалами [23]

Коефіцієнт Джині базується на порівнянні кумулятивних пропорцій населення з кумулятивними пропорціями доходів, які вони отримують, і коливається від 0 у випадку повної рівності до 1 у випадку досконалої нерівності. S_{80}/S_{20} (коефіцієнт частки квінтиля доходу) – відношення середнього доходу 20% найбагатших до 20% найбідніших; P_{90}/P_{10} – це відношення верхньої межі дев'ятого дециля (тобто 10% людей із найвищим доходом) до першого дециля; P_{90}/P_{50} верхньої межі значення дев'ятого дециля середнього доходу; і P_{50}/P_{10} середнього доходу до верхньої межі значення першого дециля.

Отже, коефіцієнт Джині є стандартним показником нерівності у розподілі доходів. Цей коефіцієнт може змінюватися від 0 до 1, де 0 вказує на повну рівність, а 1 – на абсолютну нерівність (так само і в процентному співвідношенні). Більшість досліджень сконцентровані на концепції нерівності доходів, яка оцінюється за допомогою коефіцієнта Джині. Цей показник є доступним для багатьох країн і охоплює значний період часу. Якщо не вказано інше, коефіцієнт Джині враховує наявний дохід або споживання і відображає будь-які перерозподіли через системи оподаткування та соціальні трансферти. Отже, чим вищий індекс, то більш глибокою є нерівність доходів в країні. Цей показник частіше за все знаходиться в діапазоні від 0,3 до 0,5 і

буде використаний в нашій роботі для проведення більш детального аналізу (розділ 2).

Деякі економісти зауважують, що дані про доходи мають занадто багато недоліків, щоб бути основним показником нерівності. По-перше, багато показників нерівності доходів використовують дохід перед урахуванням впливу податків і трансфертних платежів (таких як соціальне страхування, талони на харчування та допомоги по безробіттю), які зменшують нерівність. Більш того, критики цього підходу, що ґрунтується на доходах, вказують на те, що дохід особи (домогосподарства) може значно змінюватися з часом і не завжди відображає всі економічні можливості, такі як доступність кредитів, державна допомога або наявність накопиченого сімейного багатства. Вони стверджують, що споживання – кращий показник економічного добробуту.

Крім коефіцієнта Джині, для аналізу нерівності часто використовують децильні коефіцієнти та квінтільні коефіцієнти [24]. Децильний коефіцієнт диференціації доходів населення визначається як співвідношення між мінімальним та максимальним рівнем доходів серед 10% найбільш забезпеченого населення та 10% найменш забезпеченого населення, ранжованого за середньодушовими еквівалентними доходами. Децильний коефіцієнт фондів оцінюється як співвідношення сумарних доходів населення у першому та останньому децилях. Квінтільний коефіцієнт диференціації доходів населення визначає співвідношення між мінімальним рівнем доходів серед найбільш забезпечених 20% населення та максимальним рівнем доходів серед найменш забезпечених 20% населення. Квінтільний коефіцієнт фондів вимірює співвідношення сумарних доходів найбільш та найменш забезпечених 20% населення. Ці показники будуть використані в нашій роботі для проведення більш детального аналізу (розділ 2).

Надалі розглянемо методики, які не будуть використані у кваліфікаційній роботі, однак водночас мають вагоме значення для деяких розрахунків. Коефіцієнт Пальма є альтернативою Коефіцієнта Джині, і фокусується на зростаючій прірви між багатими і бідними в суспільстві. Даний індекс – це

частка всіх доходів, отриманих 10% людей з найвищим наявним доходом, поділена на частку всіх доходів, отриманих 40% людей з найнижчим наявним доходом [24]. Спеціаліст з порівняльної економіки з Кембриджського університету, чилієць Хосе Габріель Пальма [25] довів, що зміни у рівні нерівності виникли внаслідок різких змін у частці найбагатших (10 дециль) та найбідніших (1-4 дециль) при незмінній частці доходів середнього класу, яка охоплює групу з 5 по 9 дециль, незалежно від країни та часу. Коефіцієнт Пальма – це міждецильний коефіцієнт, який відображає співвідношення між часткою загального національного доходу (ВНД), яка припадає на найбагатших 10% населення, та часткою ВНД, яка припадає на найбідніших 40% населення. Це дає можливість вимірювати рівень нерівності у розподілі доходів між найбагатшими та найбіднішими.

Виділяють також індекс Тейла – це статистичний показник, який відображає надлишковість інформації, тобто різницю між вагою окремої особи (або групи) у населенні та вагою його чи її доходу у загальному доході. Перевагою цього індексу над індексом Джині є можливість розкладання результату на частину, що зумовлена нерівністю в межах територій, і частину, яка зумовлена різницею між територіями. Існує ще такий індекс, як Аткинсона, відмінною особливістю якого є можливість вимірювання зміщень у розподілі доходів серед різних сегментів з різними доходами [26].

Існує також метод, що використовується Програмою розвитку ООН, – це співвідношення 20/20 або квінтільне співвідношення доходів. Воно порівнює відношення середнього доходу 20 відсотків найбагатших верств населення до середнього доходу 20 відсотків найбідніших верств населення.

Підсумовуючи, зазначимо, що традиційні показники, такі як індекси Джині, Тейла, Аткинсона, коефіцієнт Пальма, є важливими для оцінки соціально-економічної нерівності на різних рівнях – як в межах країни, так і на глобальному рівні. Однак ці показники не відображають всю складність даної проблеми, оскільки нерівність – це явище багатогранне. Наприклад, вони

можуть не відображати нерівномірного доступу до освіти, охорони здоров'я, житла та інших соціальних благ, що є важливими аспектами нерівності.

Отже, ці традиційні показники є корисними, але для повного розуміння проблеми нерівності потрібно використовувати комплексний підхід та враховувати додаткові фактори.

Висновки до першого розділу

1. Нерівність є багатоаспектною категорією, оскільки її можна розглядати на трьох рівнях: національному, регіональному та глобальному.

2. Економічна нерівність визначається нерівномірним розподілом економічних ресурсів, таких як доходи, активи, власність, багатство та капітал, між різними соціальними групами населення у країні, регіоні чи на світовому рівні. Ця нерівність сприймається як відмінність у можливостях розвитку і через це є однією з ключових проблем сучасного суспільства.

3. Головні причини економічної нерівності включають в себе освіту, ринок праці, спадковість і соціальний статус, податки, концентрацію багатства, рентиорієнтованість, вплив фінансового сектору, інформаційні технології, глобалізацію, екологічну безпеку, пандемії та гендерну нерівність (детальніше – додаток Б). Ці чинники викликають дисбаланс в розподілі доходів і можуть поглиблювати економічну нерівність як на національному, так і на глобальному рівнях. Наприклад, зростання рівня освіти може спочатку зменшувати нерівність, але з часом може призвести до зростання нерівності через підвищення конкуренції на ринку праці.

4. Для оцінки економічної нерівності традиційно використовуються різноманітні показники, включаючи: коефіцієнт Джині, коефіцієнт Пальма, децильний та квінтільний показники, які відображають ступінь концентрації доходів та багатства між різними верствами населення, індекс генералізованої ентропії, який вимірює рівень різноманітності розподілу доходів та багатства, ВВП на душу населення, який дає загальну картину економічного розвитку країни та її здатності забезпечувати матеріальний добробут свого населення.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

2.1. Сучасний стан економічної нерівності у країнах світу в умовах нестабільності

Оптимізація економіки для суспільного розвитку означає максимально ефективно використання ресурсів та справедливий розподіл результатів. Це означає, що збільшення добробуту досягається, коли користь для окремих споживачів зростає, або ж користь для решти суспільства не зменшується. Цей принцип відповідає класичній ліберальній теорії, де основними є інтереси особистості [11, с. 118].

Саме ринком встановлюється справедливість, а ефективність оцінюється за принципом Парето, що означає, що ресурси йдуть до тих, хто може заплатити за них більше, та використовувати їх раціональніше. Нерівність у доходах забезпечує економічну ефективність, але при цьому виникає соціальна несправедливість у розподілі доходів та майновій диференціації. Таким чином, вибір між рівністю та нерівністю зазвичай зводиться до вибору між соціальною справедливістю та економічною ефективністю [15, с.78].

Протягом останніх десятиліть нерівність у доходах зросла майже в усіх країнах, але з різною швидкістю, що свідчить про важливе значення інститутів та політики у формуванні нерівності. З 1980 року нерівність доходів стрімко зросла в Північній Америці, Китаї, Індії та Росії. У Європі нерівність зросла помірно. З широкої історичної точки зору це збільшення нерівності вказує на кінець післявоєнного егалітарного режиму, що набував різних форм [27, с. 5].

Сучасний глобальний економічний розвиток можна описати за допомогою різних економічних моделей, які відображають різні рівні зрілості. До них належать модель Дж. Фрідмана і А. Френка [28, 29] «центр – периферія», концепція «світ-економіки» І. Валлерстайна [30] та Ф. Броделя [31], а також моделі перехідних, напівпериферійних економік та інші соціально-економічні системи. Відповідно до моделі розвитку світової

економіки «центр – периферія» вважається, що промислово розвинені країни – це центр сучасного економічного розвитку, а країни, що розвиваються, їх ще називають країнами третього світу, є периферією промислового економічного розвитку.

Пізніше І. Валлерстайн [30] ввів термін «напівпериферія», описуючи країни, що розташовані між центром (ядром) і периферією світової системи. Ці країни характеризуються високим рівнем розвитку, але не досягли статусу центру, але вони виходять за рамки периферії. Кількість таких країн залежить від різних досліджень. Глобалізація відіграла важливу роль у формуванні напівпериферії, тому що світова система трансформувалася в глобальну модель «центр – напівпериферія – периферія». Основними показниками розвитку для визначення приналежності країн до певної групи стали досягнення науково-технічного прогресу, рівень розвитку людського потенціалу (ІРЛП), розмір доходів (ВВП) на душу населення, витрати на освіту, охорону здоров'я.

Існують так звані моделі добробуту й компроміс між рівністю та справедливістю. На найбільш абстрактному рівні можна виокремити чотири «західні» моделі поєднання рівності та справедливості:

- англосаксонську – найбільш ліберальну;
- скандинавську, яка характеризується високим рівнем видатків на соціальний захист, значним податковим втручанням, високою роллю профспілок та найбільш повною реалізацією принципу соціальної рівності;
- континентальну, що базується на соціальному страхуванні та системі пенсій, і у якій домінує принцип професійної солідарності;
- середземноморську – із нахилом у бік пенсійного забезпечення та відносно невеликих сімейних допомог і допомог із безробіття.

Так, континентальна і англосаксонська моделі в основному пропонують або справедливість, або ефективність, тоді як скандинавська модель забезпечує високий рівень зайнятості та низькі ризики бідності, успішно

поєднуючи ефективність і справедливість. Це одна з причин, чому країни північної Європи продовжують лідирувати у світових рейтингах (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Рейтинги та показники розвитку деяких європейських країн на 2022 рік
(за ВВП та ІЛР)

Країна	ВВП на душу населення, (в млн дол. США за ПКС на 2022 р.)	Рейтинг за ВВП	Країна	Індекс людського розвитку 2021 (доповідь 2022)	Рейтинг за ІЛР
США	25 439 700	1	Швейцарія	0,967	1
Китай	17 963 171	2	Норвегія	0,966	2
Японія	4 256 411	3	Ісландія	0,959	3
Німеччина	4 082 469	4	Гонконг	0.956	4
Індія	3 416 646	5	Австралія	0.946	5
Велика Британія	3 089 073	6	Данія	0.952	6
Франція	2 779 092	7	Швеція	0.952	7
Російська Федерація	2 240 422	8	Ірландія	0.950	8
Канада	2 161 483	9	Німеччина	0.950	9
Італія	2 049 737	10	Нідерланди	0.946	10

Джерело: складено автором за матеріалами [32, 52]

Специфіка розподілу полягає у проблемі вибору між рівністю та справедливістю. Важлива роль у забезпеченні цих принципів у суспільстві належить характеру розподільчих відносин у країні. Бюджет завжди відображає певні фінансові протиріччя в суспільстві та конфлікти між суб'єктами, які беруть участь у його формуванні. Кожен з цих суб'єктів (юридичні та фізичні особи, а також держава) прагне сплачувати у бюджет якомога менше, а одержувати якомога більше, що є цілком закономірним.

Однак оптимальних пропорцій розподілу ВВП через бюджет досягнути доволі складно, тим паче, що немає науково обґрунтованих пропорцій, які могли б слугувати орієнтиром. Разом з тим, у якості критеріїв оптимальності

можна визначити – забезпечення економічного зростання та встановлення соціальної гармонії у суспільстві. З одного боку, бюджет не повинен підривати фінансової основи юридичних та фізичних осіб, а з другого – створювати утриманські настрої у суспільстві.

Серйозним бар'єром для досягнення справедливості у розподільчих відносинах є можливість функціонування і навіть розвитку «тіньової» економіки, що призводить до ситуації, коли заможні приховують доходи, щоб не сплачувати податки, а бідні приховують доходи, щоб мати право на отримання державної допомоги.

Як зазначалося у попередньому розділі, класичним показником виміру нерівності вважається індекс Джині (економічний показник рівня розподілу нерівності) (додаток В) [65]. Даний індекс прямо оцінює розподіл доходів або багатства між націями, використовуючи індекс (0 – повна рівність, 1 – повна нерівність). В цілому рівень нерівності у світі за цим показником відповідає даним про нерівність в регіональному розрізі та окремих країнах. Високий рівень нерівності обмежує можливості людей та розвитку країн, збільшує економічні та політичні бар'єри, і приводить до втрати потенціалу суспільства для довгострокового розвитку (рис. 2.1).

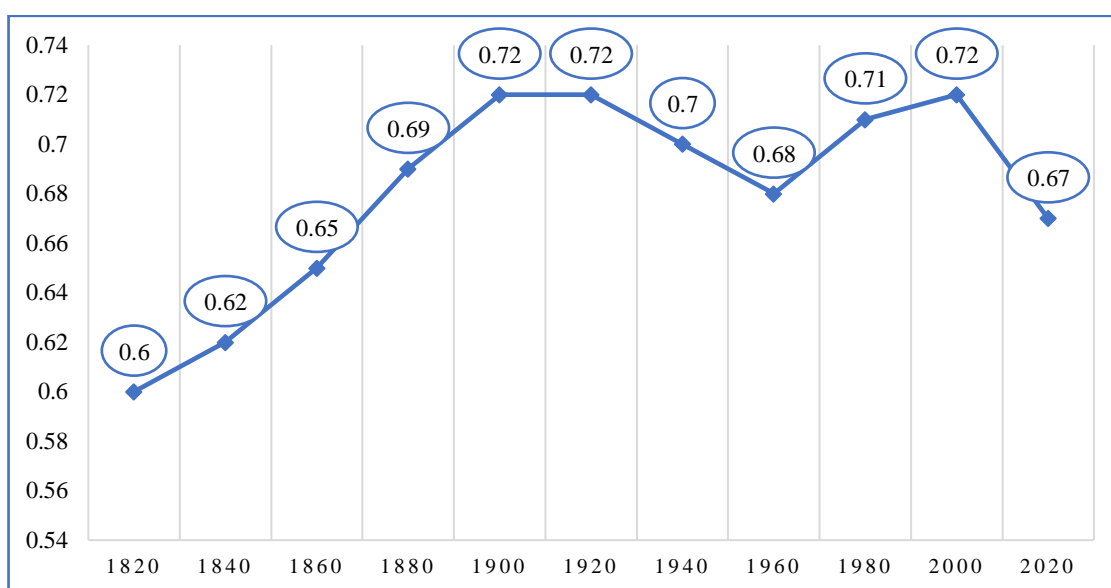

Рис. 2.1. Глобальна нерівність доходів населення: індекс Джині (1820-2020 рр.)

Джерело: складено автором за матеріалами [27]

Існує багато різних баз даних щодо нерівності по всьому світу, а також ще більше дослідницьких груп, які працюють над нерівністю. Ці бази даних про нерівність включають, наприклад, PovcalNet Всесвітнього банку, яка надає дані про нерівність споживання з домашніх опитувань; Люксембурзьке дослідження доходів (LIS), яке гармонізує велику кількість деталей, концепцій доходів та багатства з використанням домашніх опитувань; Базу даних ОЕСР щодо розподілу доходів (IDD); База даних проекту доходів Університету Техасу, яка використовує промислові та секторальні дані для вимірювання нерівності; і База даних Commitment to Equity (CEQ), яка надає інформацію про податкову нерівність, тобто вплив податків та трансфертів на різні групи доходів. База даних Центру ООН з розширення світової нерівності WIDER надає набори даних про нерівність доходів для великої кількості країн. Також існують відносно детальні регіональні бази даних (база даних Європейського опитування доходів та умов проживання).

Однак, у межах нашого дослідження динаміки економічної нерівності розглянемо нерівність як нерівний доступ до доходів, капіталів, багатства, ресурсів та непропорційний перерозподіл цих ресурсів на користь правлячої верхівки на різних рівнях. Перший критерій – нерівність доходів (рис. 2.2).

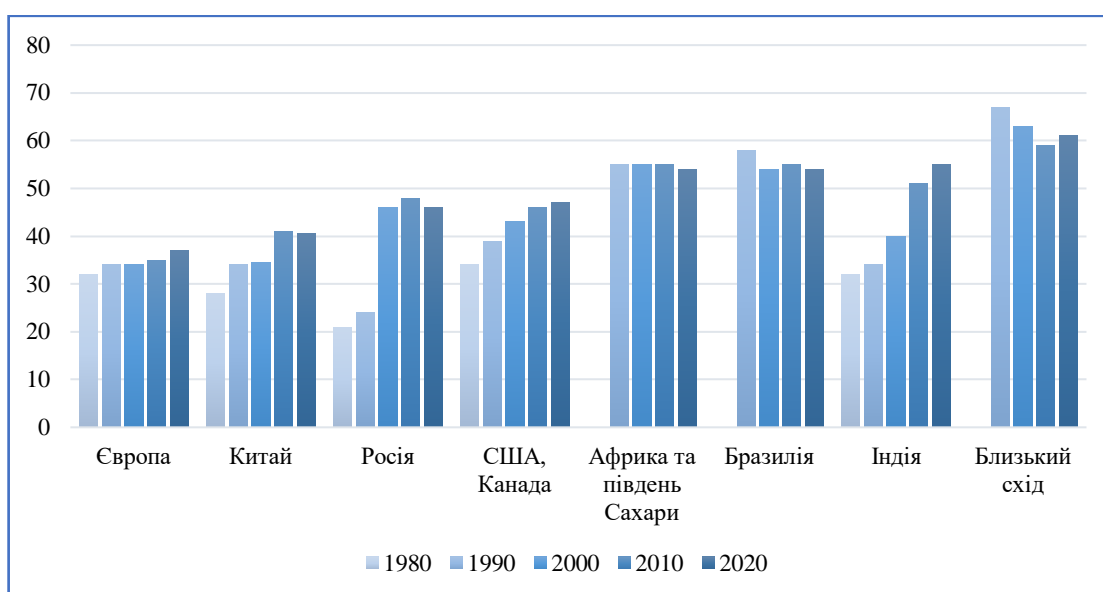

Рис. 2.2. Частка доходів 10% найбагатших людей у національному доході у різних країнах та регіонах світу, 1980–2020 рр. (звіт від 2022 року)

Джерело: складено автором за матеріалами [27]

Відтак, нерівність у доходах сильно відрізняється в різних регіонах світу. За даними «Звіту про нерівність у світі, 2022» [27], нерівність у багатьох країнах за останні 30 років зростає значною мірою внаслідок технологічних та інноваційних змін. Уряди в усьому світі тепер спрямовують зусилля і ресурси на забезпечення більш інклюзивного економічного зростання. З 1980 року дохідна нерівність стрімко зростає в Північній Америці, Китаї, Індії та Росії. У Франції та Японії фінансальзація значно зростає за останні кілька десятиліть. Проте деякі країни виявили певний опір цій тенденції. Наприклад, в Німеччині співвідношення фінансових зобов'язань до національного доходу зросло з 400% у 1980 році до 800% у 2005 році, а потім знову зменшилося до 700%. Це показує, що фінансальзація має мало спільного із загальними економічними показниками. У Європі нерівність зростала помірно. З широкої історичної перспективи це зростання нерівності вказує на кінець післявоєнного егалітарного режиму, який набув різних форм у цих регіонах [27, с. 80].

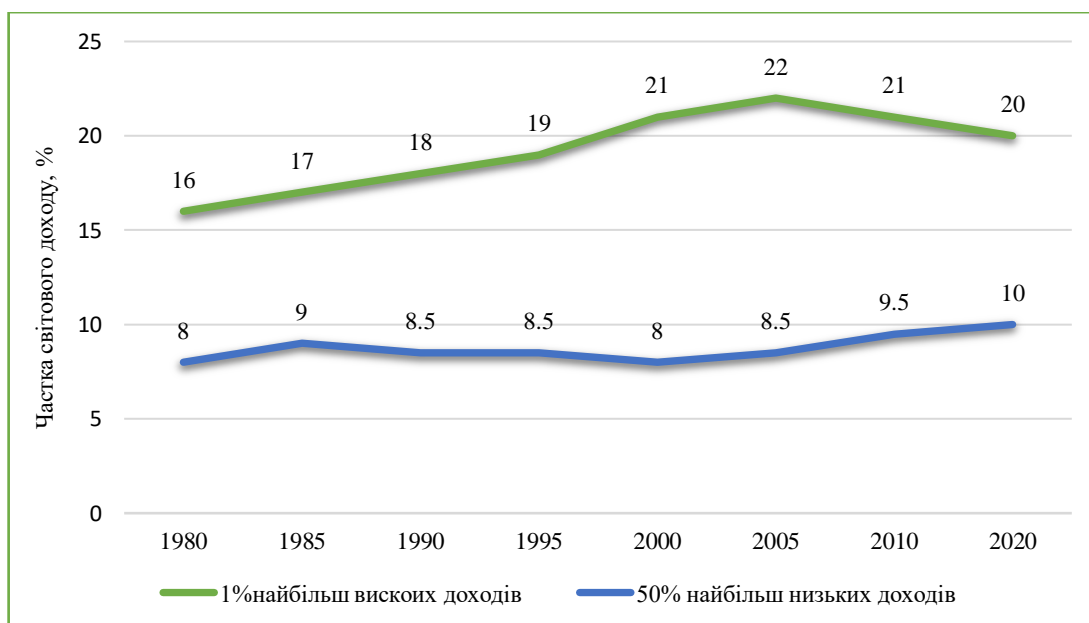

Рис. 2.3. Динаміка нерівності у світі на основі частки 1% найбагатшого населення та 50% населення із найнижчими доходами

Джерело: складено автором за матеріалами [27]

У 2020 році частка національного доходу, яка припадає на 10% осіб з найвищими доходами, становила 37% в Європі, 41% у Китаї, 46% у Росії, 47% у Північній Америці (США і Канада) і близько 55% в Африці на південь від

Сахари, Бразилії та Індії. На Близькому Сході спостерігається найвищий рівень нерівності за децильним показником (61% національного доходу).

Зростання нерівності у світі було нерівномірним. Частка доходів 1% найбагатшого населення за рівнем доходів має хвилювий характер, зросла з 16% у 1980 році до 22% після 2000 року, потім знизилася до 20% у 2020 році. Частка, яка припадає на нижні 50% за рівнем доходів, коливалася у межах 9% після 1980 року і несуттєво зросла (до 10%) у 2020 році (рис. 2.3).

Другий критерій – непропорційний перерозподіл ресурсів (багатства) на користь правлячої верхівки на різних рівнях (явище бідності). У 2021 році приблизно 698 мільйонів людей, або 9% населення світу, жили у крайній бідності, тобто менше ніж на 1,90 долара США на день (наразі міжнародним стандартом для вимірювання рівня бідності є межа крайньої бідності, міра абсолютної бідності з порогом, еквівалентним 2,15 долара на людину на день) [66]. Більше однієї п'ятої населення світу жило за межею бідності в 3,20 долара США (1803 мільйони людей), а понад дві п'ятих (3293 мільйони людей) жили менше ніж на 5,50 долара США на день. (рис. 2.4)

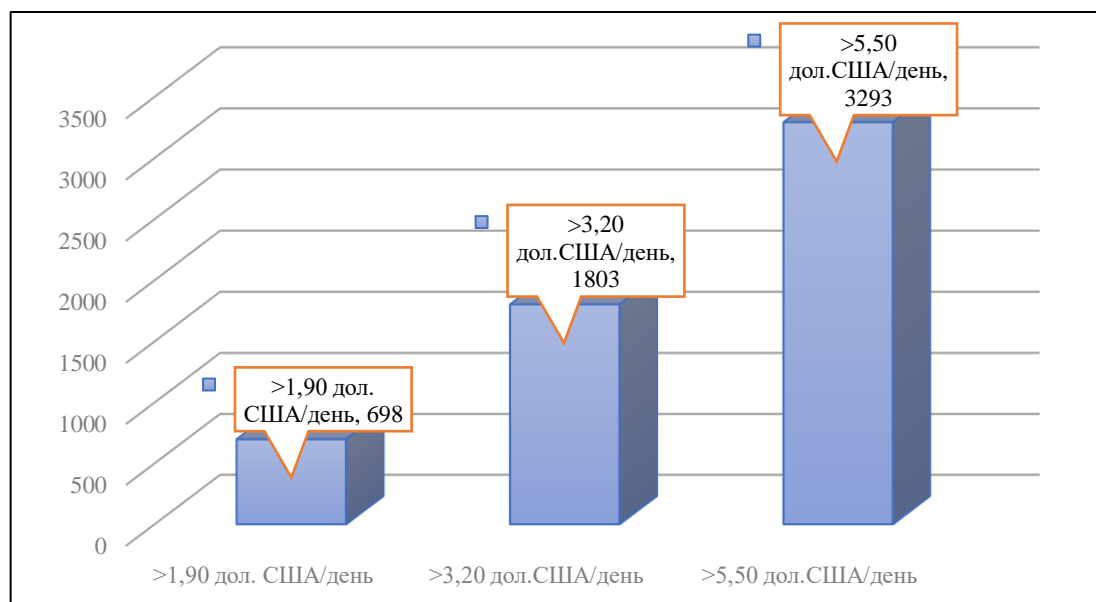

Рис. 2.4. Кількість людей, які жили у бідності в 2021 році, (млн. осіб)

Джерело: складено автором за матеріалами [33]

Ще дві межі бідності використовуються на міжнародному рівні: 3,65 дол. і 6,85 дол. на людину на день. Світовий банк вважає, що межа у 2,15 дол. на

день є «типовою» для країн з низьким рівнем доходу (СНД), тоді як лінії в 3,65 і 6,85 дол. вважаються «типовими» для країн із середнім та високим рівнями доходу відповідно. Крім того, країни встановлюють власні національні межі бідності, які відображають, як бідність виглядає в порівнянні з середнім доходом у цих країнах.

У 2022 році 1,85 мільярда людей (26% населення світу) жили нижче порогу в 3,65 доларів на день, а 3,71 мільярда (46% населення світу) жили нижче порогу в 6,85 доларів на день (рис. 2.5).

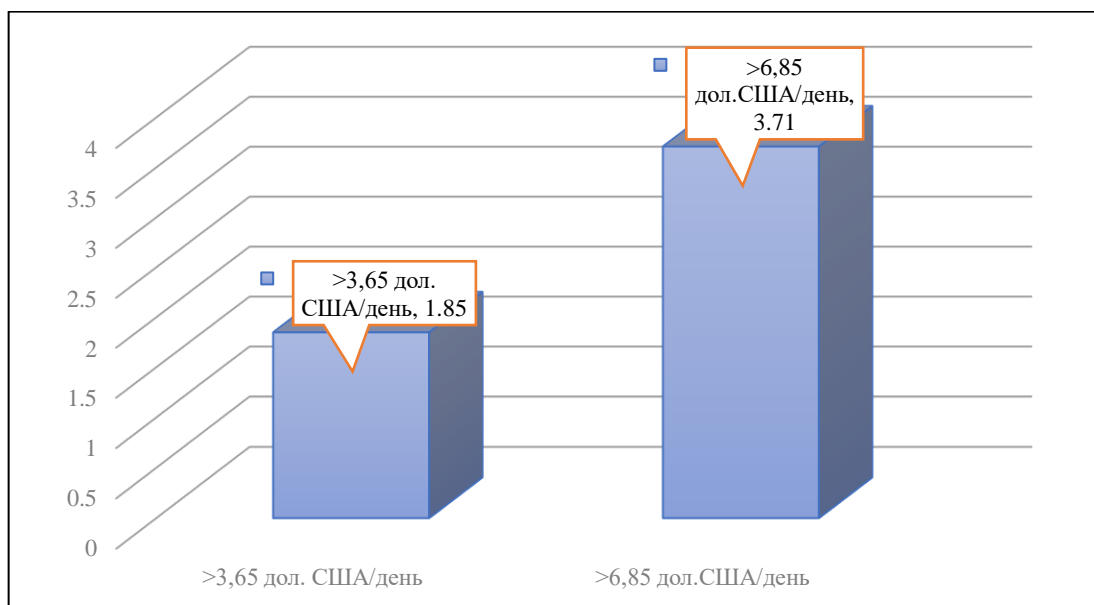

Рис. 2.5. Кількість людей, які жили у бідності в 2022 році, (млрд. осіб)

Джерело: складено автором за матеріалами [33]

Зростаюча нерівність пов'язана з концентрацією доходів і статків на верхніх щаблях, а саме у населення, яке належить до багатих і надбагатих [27, с. 32]. Проте, фактично у XXI ст. відбулася зміна тенденції, що домінувала більшу частину XX ст.: з 2000 р. рівень глобальної нерівності скорочується, це є результатом конвергенції економік країн, що розвиваються, особливо Китаю та Індії, з іншим світом. Коливання глобальної нерівності у XXI ст. зумовлені скороченням середнього рівня нерівності в доходах між країнами, тоді як нерівність у кожній конкретній країні продовжувала зростати.

Доходи найбіднішої половини світового населення значно збільшилися завдяки високим темпам зростання в Азії (в Китаї та Індії). Проте, зважаючи

на високий рівень нерівності всередині кожної країни, з 1980 року на 1% найбагатших людей у світі припала вдвічі більша частка зростання, ніж на 50% найбідніших. При цьому зростання доходів глобального середнього класу (що включає в себе всі 90% найбідніших груп за рівнем доходу в ЄС і в США) було незначним.

Китай та Індія відзначаються найбільш значним зменшенням кількості людей, які перебувають у крайній бідності. З 1990 по 2022 рік понад 1,1 мільярда людей вийшли з крайньої бідності, і цей процес відбувався переважно у цих двох країнах. Хоча вплив Covid-19 сповільнив цей процес, рівень крайньої бідності зараз нижчий, ніж у 2019 році. У Китаї кількість людей, які перебувають у крайній бідності, становила приблизно одну десяту частину у 2019 році, що значно менше, ніж у 2022 році. Це означає, що у Китаї менший відсоток населення перебуває у крайній бідності, ніж у Канаді, Великобританії чи США [33].

Більш того, 13 із 15 країн з найбільшим зростанням кількості людей у крайній бідності розташовані в Африці на південь від Сахари. Найбільше зростання в цьому регіоні відбулося в Демократичній Республіці Конго (ДРК), Мадагаскарі та Нігерії. Зростання кількості людей у крайній бідності за межами Африки на південь від Сахари спостерігається в Ємені та Сирії [33].

Однак, зважаючи на статистичні дані, у 2022 році рівень крайньої бідності знизився до допандемійного рівня, але Цілі сталого розвитку щодо подолання крайньої бідності до 2030 року зараз значно відхиляються від плану. Перша Ціль сталого розвитку (ЦСР 1: «Покінчити з бідністю в усіх її формах всюди») передає широкий консенсус міжнародної політики розвитку щодо того, що бідність є багатовимірною. Він чітко визнає, що бідність може виглядати по-різному в різних місцях. Подолання бідності є лише однією з цілей розвитку. Він доповнює 16 інших ЦСР, які стосуються цілого ряду різноманітних потреб, від освітніх результатів до екологічної стійкості, які мають бути досягнуті, щоб люди та громади могли насолоджуватися гідним життям, а місцям – прогресувати [34].

Тим не менш, багатовимірний підхід не повинен знецінювати важливість грошей у розумінні того, що означає бідність для окремих людей і громад. Коли бідність розглядається як соціальна проблема, вона тісно пов'язана з економічними обмеженнями. Це стало основою загального міжнародного нормативу, який означає, наприклад, що людина, яка має погане здоров'я чи соціальні результати, але високий дохід, не вважатиметься такою, що живе в бідності.

У підсумку, розуміння рівнів, розподілу та тенденцій економічної бідності, вимірної фінансовими ресурсами, які люди мають для задоволення своїх базових потреб, є центральним для розуміння досвіду людей і того, на що мають бути спрямовані зусилля зі скорочення бідності.

Третій критерій – нерівний доступ до багатства, що прискорює швидке збіднення населення. Найбільш вразливими до бідності у всіх країнах з перехідною економікою є діти. Загалом, за оцінками ЮНІСЕФ, наприкінці 1990-х років майже 18 млн дітей і молодих осіб мали дохід нижче 2,15 дол. США на день. Більшість з цих бідних дітей – 16 млн – жили в країнах СНД, а ще 2 млн – у країнах Центральної Європи.

Всесвітній Індекс багатовимірної бідності (ІББ) враховує різні показники, такі як стан здоров'я, освіта та доступ до чистої води, щоб краще оцінити бідність. Це допомагає зрозуміти, що бідність впливає не лише на матеріальні стандарти, але й на загальну якість життя. Результати ІББ-2019 для 101 країни світу показують, що люди, що живуть у багатовимірній бідності, мають обмеження в щонайменше третині важливих показників, таких як здоров'я, освіта та рівень життя. Дані ІББ показують, що бідність має різні форми та рівні в різних регіонах. Наприклад, у багатому народі Уганді близько половини населення живе у багатовимірній бідності. Проте рівень бідності значно коливається в залежності від регіону, від 6,0% у столиці Кампалі до 96,3% у Карамоджі [35].

Ризик бідності як правило підвищується зі збільшенням кількості дітей у домогосподарстві. Збільшення ризику бідності зі зростанням кількості дітей пояснюється такими чинниками:

- більше дітей в домогосподарстві, то – більше є осіб, яких потрібно годувати; зі зростанням розміру домогосподарства загальний дохід, скорегований на потреби, зменшується;
- більше дітей – менша ймовірність працевлаштування для жінок (наприклад, в Угорщині рівень зайнятості жінок у віці від 26 до 29 років становив 82% у бездітних домогосподарствах, 52% у домогосподарствах з однією дитиною, 35% у домогосподарствах з двома дітьми і 11% у домогосподарствах з трьома дітьми і більше; рівень зайнятості жінок у віці від 36 до 39 років різко знижувався – з 78% до 41% - при збільшенні кількості дітей з двох до трьох) [36];
- більший розмір сім'ї пов'язаний з іншими чинниками, які призводять до зниження заробітків.

Четвертий критерій – нерівний доступ до капіталів. Багатство або накопичений капітал є вагомим визначальним фактором рівня розвитку в усе більш нерівному світі (додаток Г).

Таблиця 2.2

Значення індексу Джині в 2022 році для деяких країн

Країна	Значення індексу у %	Країна	Значення індексу у %
Аргентина	40.7	Коста-Ріка	47.2
Вірменія	27.9	Бутан	28.5
Бангладеш	33.4	Монголія	31.4
Бразилія	52.0	Парагвай	45.1
Чилі	43.0	Перу	40.3
Іран	34.8	Уругвай	40.6
Мексика	43.5	Замбія	51.5
В'єтнам	36.1	Колумбія	54.8

Джерело: складено автором за матеріалами [37]

Глобальна пандемія Coivd-19 та наступна економічна криза вразили всі регіони світу, але з різною інтенсивністю. У 2020 році Європа, Латинська Америка, Південна та Південно-Східна Азія зафіксували найбільші спади національного доходу (від -6% до -7,6%), тоді як Східна Азія (де почалася пандемія) вдалося стабілізувати свій дохід на рівні 2019 року. На 2022 рік ситуація дещо покращилася. Як можна побачити, найглибший відрив у доходах між багатими та бідними у Колумбії (54,8%), Бразилії (52,0%), Замбії (51,5%), Коста-Ріка (47,2%), Парагвай (45,1%) (табл. 2.2).

Хоча наслідки пандемії можуть не проявлятися відразу в основі багатства та виникнення нерівності, проте вони вже очевидно відобразилися на кількості мільйонерів у кожній країні, з тих пір ці числа чутливі до змін та збереження середнього рівня багатства, зміни валютних курсів, які були дуже нестійкими минулі роки. За оцінками звіту 2023 року [34], на кінець 2022 року є було 59,4 мільйона мільйонерів у всьому світі (рис. 2.6).

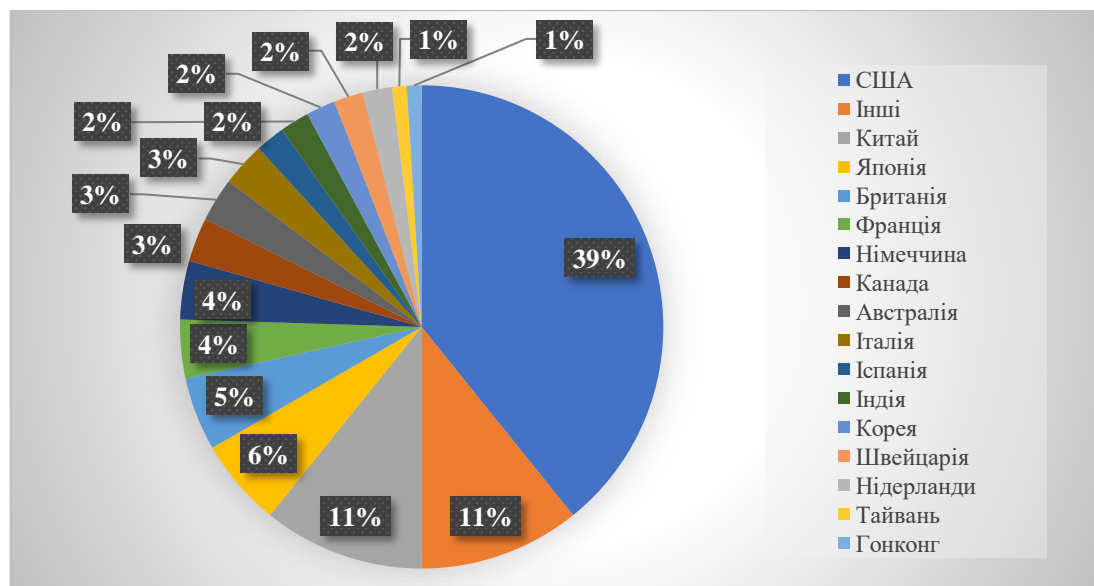

Рис. 2.6. Кількість мільйонерів (USD) (% від загальної кількості, 2022 (звіт 2023))

Джерело: складено автором за матеріалами [34, 38]

Порівняно з 2020, у 2022 році кількість мільйонерів у багатьох країнах зменшилась майже на 1%, однак Сполучені Штати мали найбільшу кількість: 20,2 млн., або 38% від загальної кількості у світі. На другому місці – Китай з 11% від загальної кількості місце, обігнавши Японію (5%) за кілька років тому.

Далі йде Франція (5%), Великобританія та Німеччина по 4%, кожна, потім Канада, Австралія (3%). Італія, Іспанія, Корея, Швейцарія та Нідерланди кожна з них приймала 2% світових мільйонерів, Індія – 1%, разом із Тайванем і ПАР Гонконг також становить щонайменше 1% високого майна громадян у всьому світі (рис. 2.6).

Незважаючи на той факт, що пандемія Covid-19 призвела до економічного спаду у всьому світі, проте її наслідки відрізняються залежно від місця проживання людини. У Нідерландах і Німеччині уряди надають цільову допомогу малозабезпеченим, компенсуючи 90% втраченого заробітку, якщо бізнеси не звільняють працівників. Індонезія надає безкоштовне лікування всім, незалежно від наявності національної медичної страховки. У багатьох інших країнах люди залишилися без допомоги та на самоті.

Після 1980 року майже в усіх країнах, розвинутих та у тих, що розвиваються, здійснювалося масштабне перетікання власності від державного сектору у приватний (рис. 2.7).

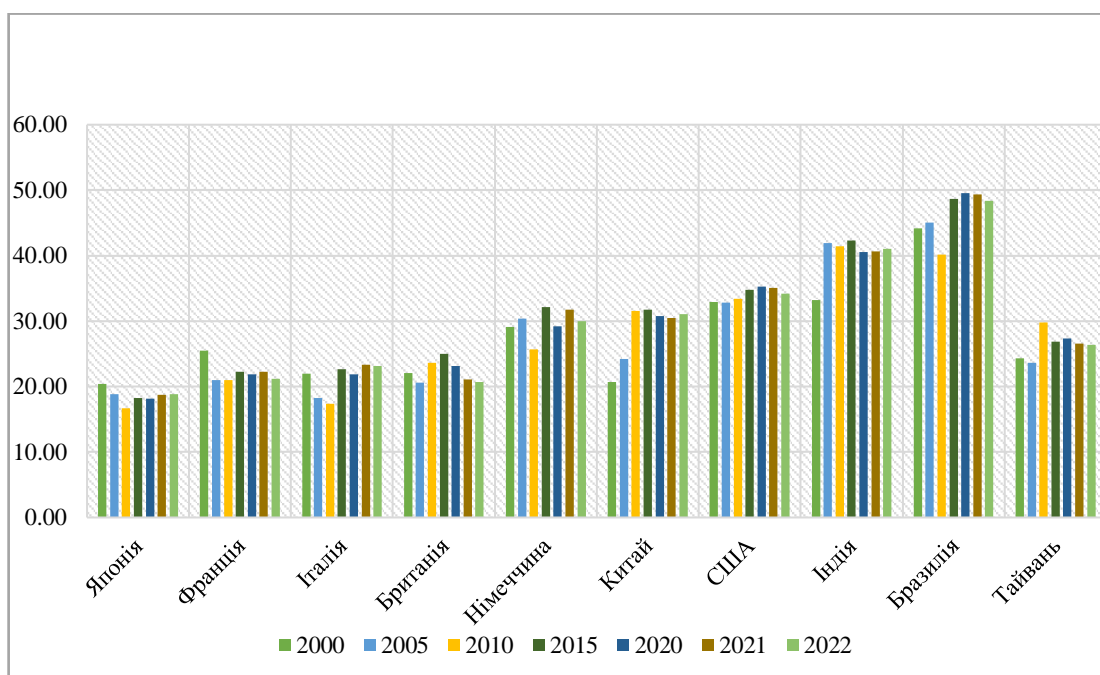

Рис. 2.7. Відсоткова частка багатства 1%, вибрані країни (2000-2022 рр.)

Джерело: складено автором за матеріалами [34]

Національне багатство багатьох країн істотно збільшилося, проте державне майно у розвинутих країнах тепер знаходиться на негативному рівні

або близькому до нуля [32]. Таке становище, очевидно, обмежує можливості держав боротися з нерівністю, впливає на майнову нерівність серед приватних осіб: нагромадження капіталу в окремих осіб (рис. 2.7). Докази вище свідчать про те, що пандемія та постпандемічний період не погіршили відносне становище нижньої половини власників багатства, як приклад, у Сполучених Штатах. Частка багатства топ-1% також зросла в десяти з цих ринків. Нерівність у світі в цілому перегукується з цими тенденціями в середині країн, відображає зменшення різниці в багатстві між країнами, де розвиваються економіки, зокрема Китаю та Індії, які ростуть швидше за середні темпи.

Більш того, зростання нерівності у багатстві під час пандемії було звернено у 2022 році. Частка багатства глобального топ-1% знизилася до 44.5%, що все ще трохи вище рівня 2019 року [34]. Однак інші глобальні показники нерівності повернулися до значень 2019 року. Це зменшення можна пояснити відносним спадом фінансового багатства протягом 2022 року. У довгостроковій перспективі глобальна нерівність у багатстві зменшувалася цього століття завдяки швидшому зростанню, досягнутому на ринках, що розвиваються. Глобальне медіанне багатство зростало приблизно вдвічі швидше за середнє багатство.

На думку Томаса Пікетті, основний механізм формування нерівності полягає в тому, що норма віддачі від капіталу в 3-5 разів перевищує рівень економічного зростання. Тобто, структурна тенденція капіталізму до стагнації та норма віддачі від капіталу в 4-5% означають, що ринок і конкуренція не зменшують нерівність. Це є «логікою накопичення», яка базується на різниці між нормою віддачі від капіталу та економічним зростанням, що призводить до високої концентрації багатства протягом історії капіталізму [39].

Підсумовуючи, варто зазначити: сучасна економічна нерівність у глобальному вимірі – це віддзеркалення світу в економічному, соціальному та політичному аспектах в умовах нестабільності, нелінійності, диспропорційності та асиметрії глобального розвитку, що трансформується швидкими темпами.

2.2. Особливості формування та наслідки економічної нерівності для економіки України

В кожній державі присутній певний рівень соціально-економічної нерівності, оскільки не існує країни, де доходи були б повністю однаковими або крива Лоренца була б ідеальною прямою лінією, що представляє абсолютну рівність, Україна тут не є винятком.

Однак, важливо враховувати, що рівень нерівності може відрізнятися залежно від різних показників, які використовуються для оцінки. Наприклад, помірний рівень нерівності за доходами може не враховувати інші важливі аспекти, такі як доступ до освіти, охорони здоров'я або можливості працевлаштування. Також важливо враховувати, що деякі джерела нерівності можуть залишатися прихованими або недооціненими в офіційних статистичних даних.

Офіційна статистика, яка вимірює бідність і нерівність, показує, що в Україні рівень нерівності є досить помірним навіть у порівнянні з іншими європейськими країнами. Відповідно до даних, наведених Всесвітнім банком, проаналізуємо динаміку зміни індексу Джині в Україні з часів набуття незалежності (рис. 2.8).

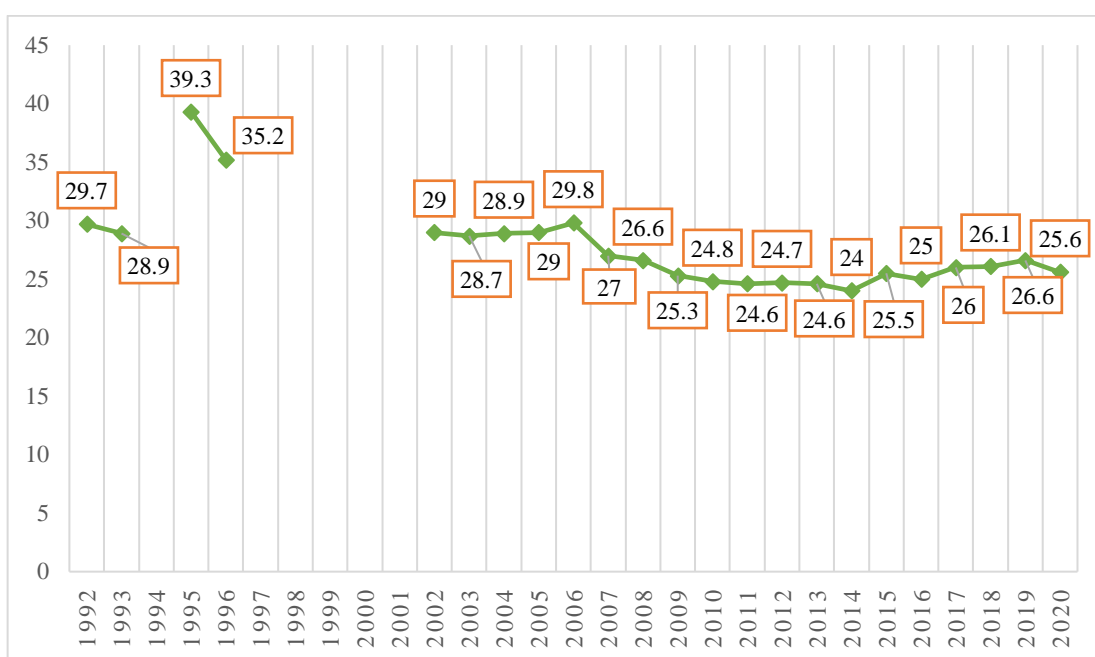

Рис. 2.8. Динаміка індексу Джині в Україні в період 1992-2020рр.

Джерело: складено автором за матеріалами [40]

Дані, наведені вище, базуються на даних первинного обстеження домогосподарств, отриманих від державних статистичних агентств і департаментів Світового банку в країнах. Певних відомостей не відображено за 1994, 1997-2001 рр. та на 2022-2024 дані поки що також відсутні. Найвищим даний коефіцієнт був у 1995 році і становив 39,3%, а найнижчим – у 2014 році. Після 2008 року індекс Джині прийняв достатньо стабільну позицію та коливався від 26,6% до 24%. Середнім є значення в межах 26,4%.

Звіт Європейської Комісії «Україна 2023» [41] вказує, що рівень нерівності в доходах населення України за попередні роки залишався низьким у порівнянні з країнами Європейського Союзу. Зокрема, Індекс Джині в Україні залишався стабільним протягом останнього десятиліття і досяг 25,6 % у 2020 році. Протягом 2021–2023 років Індекс Джині в Україні оцінюється на рівні близько ~26% [42].

Наразі, на жаль, відсутні дані від Всесвітнього банку щодо індексу Джині в Україні на 2022 та 2023 рік, однак наявні відомості Державної служби статистики України у статистичному збірнику за 2023 рік «Соціальний захист населення України: доходи та витрати населення» у 2022 році [44]. Так, для аналізу нерівності доходів в Україні (2021 рік – останні дані) використовуємо індекс концентрації доходів. Індекс концентрації доходів призначений для вимірювання відхилення фактичного розподілу доходів серед груп населення від їх рівномірного розподілу. Нижченаведена формула допомагає оцінити, наскільки фактичний розподіл доходів відрізняється від рівномірного розподілу, де кожна група населення отримує рівну частку загального доходу. Цей індекс (коефіцієнт) можна розрахувати наступним чином:

$$Kj = 1 - 2 \times \sum x_i y_i^{(cum)} + \sum x_i y_i, \quad (2.1) [43]$$

де:

- Kj – індекс концентрації доходів;
- x_i – частка населення, що належить до i -ої групи;
- y_i – частка доходу, яку отримує i -а група;
- $y_i^{(cum)}$ – накопичене (кумулятивне) значення доходу до i -го елемента.

Відтак, у нашому випадку, візьмемо співвідношення середнього доходу 20% найбагатших до 20% найбідніших: 20% населення має 6,8% грошових доходів, ще 20% – 7,8%, наступні 20% – 18,3%, наступні 20% – 29,9%, і останні 20% населення отримують 37,2% від загальної суми грошових доходів.

Перший крок – обчислення кумулятивної частки для першого відсотка. Оскільки це перший відсоток, кумулятивна частка дорівнює самій частці доходу цього відсотка:

$$y_1^{(\text{cum})} = 0,068;$$

$$y_2^{(\text{cum})} = y_1 + y_2 = 0,068 + 0,078 = 0,146;$$

$$y_3^{(\text{cum})} = y_1 + y_2 + y_3 = 0,068 + 0,078 + 0,183 = 0,329;$$

$$y_4^{(\text{cum})} = y_1 + y_2 + y_3 + y_4 = 0,068 + 0,078 + 0,183 + 0,299 = 0,628;$$

$$y_5^{(\text{cum})} = y_1 + y_2 + y_3 + y_4 + y_5 = 0,068 + 0,078 + 0,183 + 0,299 + 0,372 = 1.$$

Потім розрахуємо суму:

$$1) \quad \sum 0,068 + 0,146 + 0,329 + 0,628 + 1 = 0,068 + 0,146 + 0,329 + 0,628 + 1 = 2,171;$$

$$2) \quad K_j = 1 - 2 \times 0,2 \times 2,171 + 0,2;$$

$$3) \quad K_j = 1 - 0,8684 + 0,2 = 0,3316.$$

За вищенаведеними даними відтворимо зображення індексу Джині:

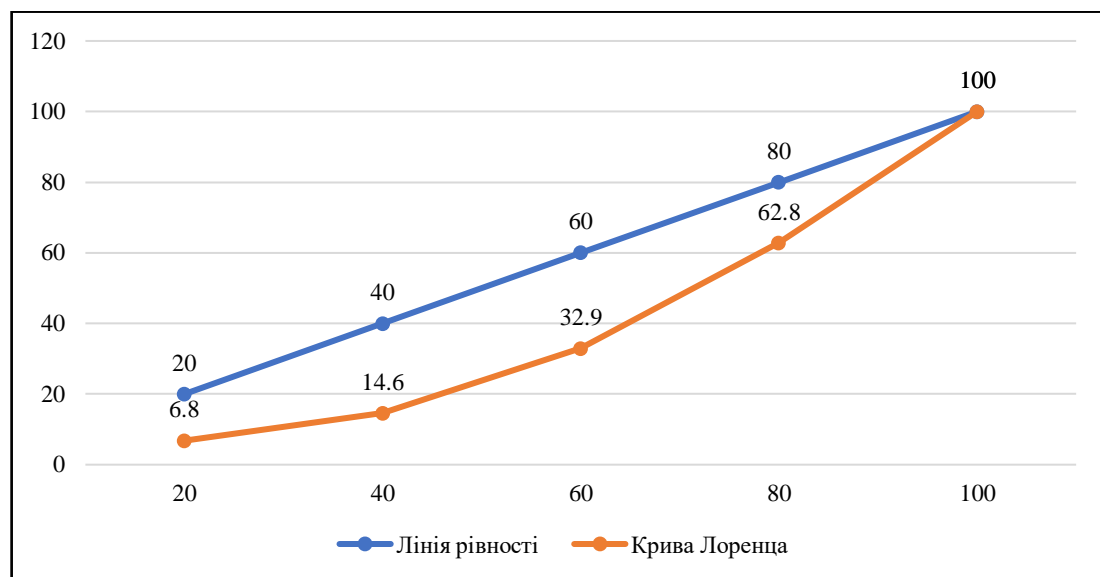

Рис. 2.9. Зображення індексу Джині в Україні через криву Лоренца за розрахованими даними на кінець 2021 – початок 2022 рр.

Джерело: складено автором за матеріалами [44]

Все ж таки, наразі ситуація в Україні дещо змінюється: відбувається значне поглиблення соціально-економічних проблем. Розглянемо можливі причини та наслідки існування нерівності в Україні (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Причини і наслідки існування нерівності в Україні

Причини	Наслідки
Економічна нестабільність.	Збільшення кількості людей, що живуть у бідності.
Бідність.	Високий рівень корупції, що спричиняє втручання осіб з високими доходами в політику та державне управління.
Низькі стандарти оплати праці.	Провокування економічної нестабільності, що сприяє зменшенню інвестицій та економічного зростання, збільшення безробіття та зростання бідності, зниження довіри до фінансової системи, погіршення фінансового стану підприємств і громадян, а також загрозу фінансовій стабільності.
Слабка соціальна підтримка та низький прожитковий мінімум.	Зниження рівня освіти та медичного обслуговування для найбідніших.
Приватизація великого масштабу викликала скупчення ресурсів та національного багатства в обіймах обмеженої кількості осіб, що призвело до значного зростання нерівності в розподілі багатства в країні.	Концентрація ресурсів в руках обмеженої кількості людей, збільшення впливу відносно невеликої еліти на економічне та політичне прийняття рішень, зменшення державного контролю над ключовими секторами економіки, втрата державних бути стратегічно важливих підприємств
Відсутність системи «соціальних ліфтів» (обмежені можливості для людей підвищити свій соціальний статус, становище в суспільстві шляхом професійного зростання чи підвищення кваліфікації).	Кастовість (відсутність соціальних ліфтів). Зменшення економічного зростання. Зростання соціальної напруженості.
Нерівний доступ до ресурсів.	Втрата довіри до урядових структур та системи влади.

Джерело: складено автором за матеріалами [45, 46]

Отже, надмірна нерівність доходів призводить до багатьох негативних соціальних і економічних наслідків, що й спричиняє диференціацію життєвого рівня населення (табл. 2.3).

Реальні трудові доходи населення зменшилися, що призвело до зниження їх купівельної спроможності. Також зафіксований ріст безробіття і стрімкий вплив висококваліфікованих кадрів за кордон. Проблеми бідності та нерівності загострюються.

Ситуація в Україні поглиблюється в наслідок останніх подій. З 24 лютого 2022 року триває повномасштабна вторгнення Російської Федерації проти України. Ця нова економічна криза вже знищила механізми стабільного життя мирного населення та суттєво вплинула на світову економіку та її функціонування. Світ ще не встиг відновитися після пандемії Covid-19, а вже знову зіткнувся з негативними подіями, що збурюють світовий порядок.

Саме тому важливо враховувати, що незважаючи на ці показники, існують серйозні виклики та тенденції, які можуть вплинути на рівень нерівності в майбутньому. Наприклад, економічні зміни в Україні після 2020 року, включаючи ефекти пандемії та військового конфлікту, можуть призвести до змін в Індексі Джині.

Таблиця 2.4

Диференціація життєвого рівня населення в 2015-2021 рр. (без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Коефіцієнт диференціації загальних доходів населення за квінтільним принципом, разів	1,9	1,9	1,9	2,0	2,1	2,0	2,1
Коефіцієнт диференціації фондів за загальними доходами за квінтільним принципом, в разях.	3,2	3,0	3,3	3,3	3,5	3,5	3,5

Джерело: складено автором за матеріалами [47]

Квінтільний коефіцієнт фондів за грошовими доходами визначає співвідношення загальних доходів найбільш та найменш забезпечених 20% населення, яке ранжується за середньодушовими еквівалентними доходами. У таблиці 2.4, цей показник за останні 10 років збільшився, що свідчить про зростання рівня розриву між багатими і бідними та глибше розшарування суспільства. Це означає, що бідніші верстви населення отримують значно менше доходів, ніж багатші. Наприклад, лише близько 11% населення України мають середньомісячний дохід, що перевищує 10 тисяч гривень [48].

Співвідношення мінімального рівня загальних доходів серед найбільш забезпеченого 10% населення України до максимального рівня серед найменш забезпеченого 10% зросло з 2,9 до 3 разів за останні роки. Це вказує на зростання рівня нерівності в суспільстві. Цей тренд також відображається в розподілі доходів: у 2021 році найбільш заможні 20% населення отримували 35% усіх загальних доходів, порівняно з 36% у попередньому періоді. Співвідношення загальних доходів між найбільш і найменш забезпеченими 10% населення залишилося на рівні 2020 року і становило 4,9 рази. Водночас, 40% найменш забезпеченого населення отримували чверть усіх загальних доходів, як і у 2020 році [49].

Так, різка різниця в матеріальному становищі населення та нерівномірний розподіл доходів є серйозною проблемою для України, і ця проблема поглиблювалася протягом останніх років.

Згідно з українським законодавством, межа бідності визначається на рівні 5,05 доларів США за паритетом купівельної спроможності (ПКС) Цей стандарт був ухвалений Організацією Об'єднаних Націй для країн Центральної та Східної Європи з метою визначення границі, нижчої якої людина вважається живучою в бідності [50]. Однак варто зауважити, що цей показник враховує лише матеріальну сторону бідності, не враховуючи інших аспектів, таких як доступ до освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг.

Щодо наслідків економічної нерівності, вважаємо за необхідне проаналізувати їх загальний вплив через синтетичний свот-аналіз (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

SWOT-аналіз вплив нерівності на загальний економічний розвиток

Чинники	Позитивний вплив	Негативний вплив	
	Сильні сторони	Слабкі сторони	Зовнішні фактори
	Доступність освітніх послуг; стимулювання конкуренції та економічне зростання; стимулювання інновацій за рахунок мотивації нижчих соціальних шарів; розвиненість кредитних ринків; зростання виробництва масових товарів; зростання сукупного попиту.	Обмежений доступ до освіти та ринку праці; нерівномірний розподіл ресурсів; недосконалі кредитні ринки; зростання тарифів; спотворення ринкових процесів; соціально-політична нестабільність; зниження платоспроможного попиту населення; ризик дискримінації.	
	Можливості	Загрози	Внутрішні фактори
Політика відкритості та інклюзивності; сприяння підприємництву серед менш заможних верст населення; інвестиції та інновації; науково-технічний прогрес; перекази від мігрантів; спеціалізація на основі технологізації.	Соціальна нестабільність; зростання соціальної напруги; фінансова вразливість; високий рівень державного боргу; фінансова нестабільність країни; циклічність розвитку економіки.		

Джерело: складено автором за матеріалами [11, 15, 51]

Підсумовуючи, серед основних факторів, які призвели до негативних змін у сфері добробуту та доходів населення України на сьогодні, виділяють:

а) Загострення політичної ситуації: напруженість у політичному житті країни, конфлікти та нестабільність впливають на економічну ситуацію і створюють невизначеність для бізнесу та інвесторів.

б) Поширення пандемії Covid-19: пандемія створила серйозні економічні та соціальні виклики, включаючи збільшення безробіття, зменшення виробництва та скорочення доходів.

c) Розвиток інфляційних процесів: зростання рівня цін на товари та послуги зменшує купівельну спроможність населення та погіршує його фінансове становище.

d) Слабка державна підтримка соціальної сфери: недостатня фінансова підтримка для охорони здоров'я та інших соціальних програм обмежує доступ до необхідних послуг для населення.

e) Низький рівень соціального захисту: відсутність ефективної системи соціального захисту збільшує ризик бідності та економічної незахищеності деяких верств населення.

f) Недосконалість системи імпортозаміщення: недостатність у розвитку власного виробництва та залежність від імпортних товарів призводить до зростання цін та зниження економічної стійкості, поглиблення інфляційних процесів.

g) Низький рівень інвестиційної привабливості: недостатня інвестиційна активність у секторі економіки обмежує можливості для розвитку, створення нових робочих місць та підвищення доходів населення.

2.3 Шляхи подолання економічної нерівності у світовій економіці

У сучасному світі економічна нерівність стала однією з найбільш актуальних та складних проблем, яка впливає на розвиток країн та добробут їхніх громадян. Зростаюча прогалина між багатими та бідними, а також між різними соціальними групами, створює нерівність доступу до можливостей, послуг і ресурсів, що загрожує стабільності суспільства та зростанню його економіки. Відтак, постає завдання – пошук найбільш ефективних шляхів подолання цієї проблеми, яка вимагає комплексного підходу та впровадження широкого спектру заходів як на національному, так і на міжнародному рівні.

Глобалізація змінила світовий розвиток та розмежувала країни за рівнем розвитку на центр, транспериферію, напівпериферію і периферію.

Глобальний розвиток може допомогти знизити економічну нерівність між країнами світу шляхом активізації інтеграційних процесів на основі

технологічного прогресу. Перехід країн із периферії з групи ізольованих країн (квазідержав) до групи трансформуючихся економік (транспериферія), які глобалізуються в світове господарство на основі економіко-технологічного прогресу (напівпериферія), є позитивним явищем. Цей процес супроводжується поліпшенням зовнішньоторговельної спеціалізації країн, збільшенням прямих іноземних інвестицій та впровадженням нових технологій. Країни, що розвиваються, збільшують темпи свого економічного зростання і наздоганяють розвинені країни [35].

Економічний розвиток повинен базуватись на трьох основних постулатах: стрімке економічне зростання або зростання, засноване на ринках товарів і капіталу, інвестиціях, фінансах і трудових ресурсах; соціальне стійке зростання, або зростання, що базується на справедливому, соціально орієнтованому розподілі доходів і адекватному доступі основних груп населення до соціальних благ і екологічне зростання, що засноване на встановленні здорового балансу між економічною активністю суб'єктів господарювання і навколишнім середовищем.

У своїй всесвітньо відомій роботі «Капітал у 21 столітті» Том Пікетті [39] пропонує просту формулу, яка, на його думку, визначає траєкторію нерівності. Згідно з цією формулою, коли дохідність з капіталу перевищує зростання економіки, відношення капіталу до доходів зростає. Пікетті прийшов до висновку, що основна проблема полягає у зростаючій концентрації капіталу. Щоб змінити цю ситуацію, він вбачає велике оподаткування капіталу, що стимулюватиме бізнес до більшого використання робочої сили, яка потребує меншої кількості капіталовкладень.

Дійсно, головним фактором подолання такого явища як економічна нерівність є, беззаперечно, державна політика держав щодо її врегулювання. В умовах формування постіндустріального типу розвитку, у якому вищою цінністю та головним критерієм розвитку є людина, її інтелектуальний та соціальний капітал, з'являється необхідність подолання економічних і

соціальних загроз, що пов'язано із вдосконаленням перерозподільних механізмів держави.

Американський економіст Джозеф Стігліц, нобелівський лауреат з економіки, який активно досліджує економічну нерівність та її вплив на суспільство, підкреслює важливість оподаткування, соціальних програм та реформи системи освіти для зменшення нерівності. Стігліц також підтримує ідею високого оподаткування для забезпечення справедливості та розподілу багатства [52, с. 490]. Він вважає, що багаті повинні платити більше податків, щоб забезпечити фінансування соціальних програм, які підтримують бідних та покращують загальний добробут суспільства.

Схожої думки притримується й французький економіст Габріель Зукман, який спеціалізується на вивченні податкових систем та фінансової нерівності. Він пропагує ідею боротьби з податковими ухиляннями, впровадженням мінімального оподаткування для корпорацій та високих доходів [53].

Американський та французький економіст, Емануель Саез, досліджує вплив оподаткування на економічну нерівність. Він підтримує ідею впровадження податку на високі доходи та збільшення прогресивного оподаткування для зменшення розриву між багатими та бідними. Одна з його ключових ідей – введення податку, що стосується осіб з дуже високими доходами. Це означає, що люди, які отримують дохід понад певний рівень, сплачуватимуть вищий податок на кожен додатковий долар [54]. Саез вважає, що це допоможе зменшити нерівність і забезпечити більшу соціальну справедливість.

Його дослідження показали, що прогресивне оподаткування може стимулювати економічний розвиток і сприяти зменшенню нерівності. Саез активно виступає за впровадження ефективних податкових політик, спрямованих на зменшення нерівності та підвищення соціальної справедливості.

Варто зауважити, що на глобальному рівні податкові надходження майже не змінювалися з 1980 року, коливаючись навколо 25% від загального

світового доходу від 1980 року до сьогоднішнього дня. Глобальні публічні витрати на освіту застоялися (на рівні приблизно 5% від загального світового доходу), а публічні витрати на охорону здоров'я лише незначно зросли (з 3% у 1980 році до близько 5% від загального світового доходу сьогодні)

Тенденція у глобальних соціальних витратах протягом останніх чотирьох десятиліть зараз суттєво відрізняється від тієї, що спостерігалася між 1950 і 1980 роками, і ще більше – від тієї, що була помітна між 1920 і 1980 роками, коли глобальні податкові надходження та соціальні витрати зростали значно, завдяки широкому розширенню високодохідних країн.

Так, відповідно до «Звіту про нерівність у світі, 2022» [27], однією з основних причин обмеження податкових надходжень є те, що податки гальмують економічне зростання. Очевидно, деякі рівні оподаткування дійсно можуть обмежувати економічну активність. Проте докази свідчать, що періоди розширення оподаткування у високодохідних країнах не завдали шкоди економічному зростанню. Фактично, періоди розширення оподаткування і високого прогресивного оподаткування сприяли розвитку Європи та США в плані зростання і зайнятості більше, ніж періоди низької прогресивності податків або податкового застою (рис. 2.10).

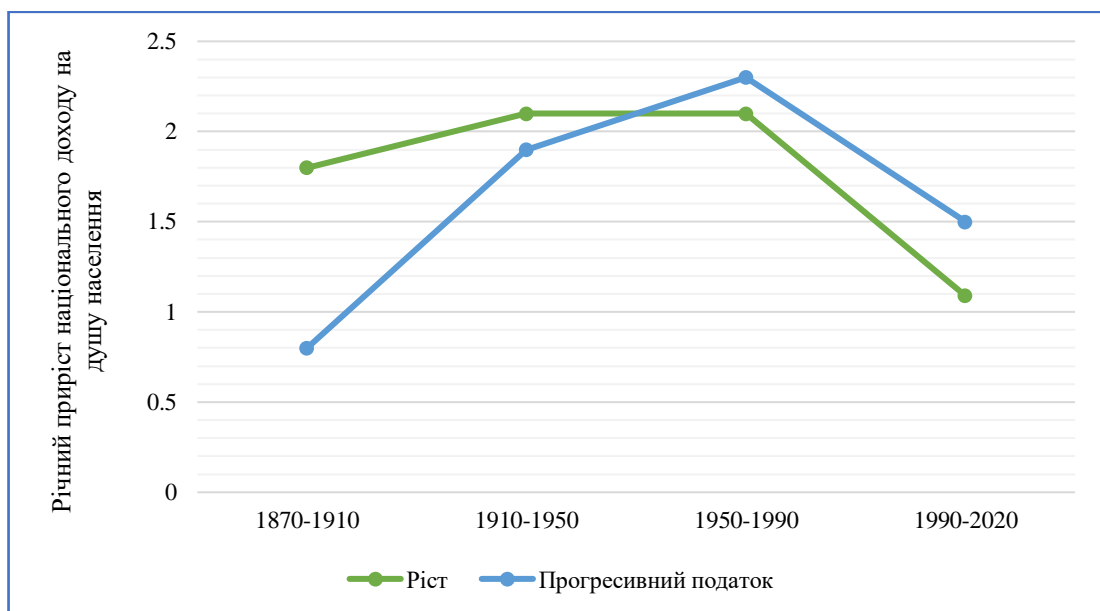

Рис. 2.10. Прогресивне оподаткування доходів і зростання, 1870-2020 рр.

Джерело: складено автором за матеріалами [27]

Наприклад, розширення оподаткування та соціальні витрати на Заході супроводжувалися значним збільшенням прогресивних податків [27]. Прогресивні ставки оподаткування (як на доходи, так і на капітал) дозволяли оподатковувати громадян відповідно до їхнього рівня доходу, що приносило велику кількість грошей у державний бюджет. Прогресивне оподаткування також сприяло відчуттю справедливості податкової системи для населення. Історично уряди по всьому світу поєднували загальний зріст доходів з введенням високих прогресивних податків. Між 1950 та 1980 роками середня максимальна податкова ставка на високі доходи у країнах з високим рівнем доходу становила 72%. У США, наприклад, цей показник досягав 92% між 1951 та 1963 роками, а максимальна ставка податку в середньому складала 80% з раних 1940-х до середини 1970-х років. Високі ставки спостерігалися також у Великобританії, Німеччині, Японії, а також у Франції та інших країнах з високим рівнем доходу або розвиваються.

Ще однією причиною повільного зростання соціальних витрат у світі є збільшення випадків ухилення від сплати податків, що підірвало прогресивність податкових систем та загальну підтримку оподаткування. Розширення ухилення від сплати податків стало можливим завдяки зростанню фінансової глобалізації та лібералізації транскордонних потоків капіталу без відповідних податкових, соціальних або регуляторних заходів. З 1995 по 2020 рік глобальні фінансові активи збільшилися з 540% до 960% глобального доходу, випереджаючи зростання загального багатства. Іншими словами, глобальна економіка стає все більш фінансово орієнтованою. Це зростання відбулося при мінімальному або взагалі відсутньому державному контролі над фінансовими потоками, що створило можливості для ухилення від сплати податків багатими особами та транснаціональними корпораціями.

Ще одним фахівцем, який досліджував дане явище, є Бранко Міланович [20] – відомий експерт з питань економічної нерівності, автор робіт, серед яких популярна стаття «Зростаюча частка капіталу та перехід до високої міжперсональної нерівності». У своїй роботі він досліджує, якими способами

можна зменшити рівень соціально-економічного розшарування в суспільстві. Міланович переконаний, що рішення проблеми економічної нерівності варто шукати у децентрації володіння капіталом.

У своїй роботі він наводить декілька способів щодо впровадження даної стратегії. По-перше, він рекомендує надавати податкові пільги малим інвесторам, щоб стимулювати володіння акціями у малому бізнесі. Пропозиція полягає у створенні державного страхування, яке гарантує невеликий, але стабільний дохід (наприклад, 1% на рік) для акцій навіть у разі падіння фондового ринку. По-друге, Міланович вказує на важливість заохочення працівників володіти акціями компаній, де вони працюють, за допомогою таких механізмів, як ESOP (план власності працівників у компанію). Це може стимулювати працівників продовжувати інвестувати, зберігаючи акції компанії навіть після відходу.

Європейський досвід показує, що на місцевому рівні потрібно діяти активніше, оскільки місцеві актори відіграють важливу роль у втіленні національної політики. Тому важливе поєднання економічного зростання із розвитком соціальної довіри та зміцненням зв'язків у суспільстві. Соціальний капітал дозволяє європейським суспільствам досягати поставлених цілей, формуючи нову модель поведінки економічних суб'єктів та підвищуючи ефективність виробництва та добробут населення. Держава повинна активно впроваджувати стратегію збільшення зайнятості для економічно активного населення, поєднуючи її із соціальним захистом неконкурентоспроможних груп населення.

Так, Сполучені Штати сильно постраждали від пандемії, реєструючи десяте місце за кількістю смертей на душу населення серед країн з населенням понад мільйон осіб кінець серпня 2020 року. Щодо Китаю, то хоча країна вперше постраждала від Covid-19, вона вжила ефективних заходів проти вірусу і добре одужав за станом здоров'я (негативних економічних наслідків не уникнути, проте за оцінками, багатство на дорослого зросло на 4,1% у першому півріччі 2020, але в 2022 цей показник дещо знизився) (рис. 2.7).

Як спосіб зменшення прихованої нерівності та підвищення об'єктивності оцінки економічної нерівності, можна вдосконалити методи вибору інформації, використовувати дані податкового обліку для аналізу доходів найзаможніших шарів населення, зміцнити міжнародний обмін інформацією щодо прихованих доходів і статків шляхом, наприклад, приєднання до Організації з економічного співробітництва та розвитку «Global Revenue Statistics Database» [55], обмірковувати вибір показника нерівності та вдосконалювати методи оцінки нерівності.

Загалом для зменшення розриву між багатими і бідними та їх представників, в науці рекомендується проводити наступні реформи:

1) Підвищення мінімальної заробітної плати та встановлення гідних стандартів робочих умов – це сприятиме зменшенню нерівності доходів та покращенню життєвого рівня для найбідніших верств населення [56].

2) Реформа системи оподаткування з уведенням прогресивного податку на доходи – це дозволить збільшити дохідну справедливість та зменшити нерівність у розподілі доходів [57].

3) Розвиток соціальної інфраструктури у бідних регіонах, зокрема в області освіти, охорони здоров'я та доступу до житла, що допоможе зменшити соціальні нерівності та підвищити можливості для всіх громадян [58].

Отже, такі реформи спрямовані на створення більш справедливого та збалансованого суспільства, де кожен громадянин має рівні можливості для успіху та благополуччя.

Висновки до другого розділу

1. Нерівність у доходах має серйозний вплив на соціальну стабільність і економічний розвиток країн. Шляхом удосконалення методик оцінювання нерівності можна досягти більш точного відображення стану розподільчих відносин і сприяти зменшенню соціальних нерівностей.

2. Зростаюча нерівність свідчить про концентрацію доходів і статків на верхніх щаблях населення, зокрема серед багатих і надбагатих. Проте, у

XXI столітті спостерігається зміна тенденцій: зменшення глобальної нерівності, яке стало результатом конвергенції економік країн, що розвиваються, особливо Китаю та Індії, з іншим світом.

3. Кожна держава має певний рівень соціально-економічної нерівності, і Україна тут не є винятком. Однак важливо враховувати, що рівень нерівності може відрізнятись залежно від використовуваних показників. Нерівність у країнах, зокрема в країнах з перехідною економікою, впливає на дітей, що стає причиною їхньої бідності. Подолання цієї проблеми вимагає комплексного підходу.

4. Економічні експерти, такі як Том Пікетті, Джозеф Стігліц, Габріель Зукман, Емануель Саез та Бранко Міланович, рекомендують впроваджувати різноманітні заходи для зменшення економічної нерівності, зокрема, високе оподаткування капіталу, соціальні програми, реформи системи освіти та деконцентрацію володіння капіталом.

ВИСНОВКИ

1. Визначено, що нерівність є багатоаспектною категорією, оскільки її можна розглядати на трьох рівнях: національному, регіональному та глобальному, тому що ця нерівність впливає на розвиток суспільства та можливості його членів на всіх рівнях, від конкретних країн до всього світу.

2. Визначено, що економічна нерівність визначається нерівномірним розподілом економічних ресурсів між різними соціальними групами населення, тому що ця нерівність обмежує можливості людей для розвитку та створює нерівності в доступі до основних ресурсів та можливостей. Більш того, головними причинами економічної нерівності є різноманітні фактори, такі як освіта, ринок праці, податки, глобалізація та інші, на підставі того, що ці чинники впливають на розподіл доходів та можуть поглиблювати економічну нерівність, залежно від їхньої ролі та впливу.

3. Визначено, що для оцінки економічної нерівності використовуються різноманітні показники, такі як коефіцієнт Джині, коефіцієнт Пальма, індекс генералізованої ентропії та ВВП на душу населення, тощо, адже показники відображають ступінь нерівності та дозволяють оцінити ефективність заходів щодо зменшення нерівності. Так, було виявлено, що зростання нерівності у світі було нерівномірним. Доля доходів 1% найбагатшого населення змінювалася в часі: вона збільшилася з 16% у 1980 році до 22% після 2000 року, а потім знизилася до 20% у 2020 році. У той же час доля доходів найбільш бідної половини населення практично не змінювалася після 1980 року, лише трохи зросла до 10% у 2020 році.

4. Визначено, що соціально-економічна нерівність є загальною проблемою у всіх країнах світу, тому що існує неможливість досягнення повної рівності доходів в будь-якій країні через різні джерела нерівності, такі як доступ до освіти, охорони здоров'я та можливостей працевлаштування. Саме глобалізація призвела до змін у структурі світового розвитку та розмежування країн за рівнем розвитку, тому що глобалізація розкрила нові можливості для економічного зростання та інтеграції країн, але також

поглибила рівень нерівності між країнами. Глобальний розвиток може допомогти знизити економічну нерівність між країнами на підставі активізації інтеграційних процесів на основі технологічного прогресу та переходу країн з периферії до напівпериферії, що стимулює їхнє економічне зростання.

5. За допомогою SWOT-аналізу впливу нерівності на загальний економічний розвиток України виявлено, що нерівність у суспільстві має як позитивний, так і негативний вплив на економічний розвиток. Серед сильних сторін – доступність освітніх послуг, конкуренція, інновації та розвиненість кредитних ринків. Проте, обмежений доступ до освіти, нерівномірний розподіл ресурсів і соціально-політична нестабільність обмежують можливості розвитку. Уникнення негативного впливу вимагає управління ризиками та використання можливостей для покращення ситуації.

6. Визначено, що для досягнення сталого економічного розвитку потрібно враховувати не лише економічні, але й соціальні та екологічні аспекти на підставі необхідності формування нових цінностей, де людина, її інтелектуальний та соціальний капітал, стають вищою цінністю, а також забезпеченням сталого економічного зростання. Розвиток країн потребує стрімкого економічного зростання, соціального стійкого зростання та екологічного зростання, тому що ці аспекти спільно сприяють подоланню економічної нерівності та забезпеченню сталого розвитку. Було виокремлено, що для подолання економічної нерівності необхідна активна державна політика на підставі високого оподаткування капіталу, соціальних програм, реформ освіти та деконцентрації володіння капіталом, які спрямовані на зменшення рівня нерівності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Халіна О. В. Нерівномірність економічного розвитку країн світу як глобальна проблема сучасності / Бізнес Інформ, 2018. № 5. С. 15-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_5_3
2. Economic Inequality – Trends, Traps and Trade-Offs Medani P. Bhandari. 344 p. URL: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/tartu-ebooks/detail.action?docID=30251763> (дата звернення – 25.02.2024).
3. Жданова Л. Л. Відтворення і нагромадження капіталу: теорія, методологія, економічна політика. Одеса: Астропринт, 2014. 294 с.
4. Гвелесіані А. Стан грошових доходів та майнова диференціація населення в Україні / Економіка АПК, 2002. № 3. С. 103-1073.
5. Kymlicka W. Contemporary Political Philosophy. N.Y., 2002. 512 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/31843953_Contemporary_Political_Philosophy_An_Introduction_W_Kymlicka (дата звернення – 25.02.2024).
6. Дудкін О. В. Диференціація доходів населення України. В. Дудкін, І.Захарченко. Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького Ф. / за заг. ред. В. Прокопенко. Суми: Сумський державний університет, 2013. Т. 3. С. 278-279.
7. Трунова О. В. Ентропія як міра інвестиційної привабливості підприємства в курсі стохастики для економістів / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 3: Фізика і математика у вищій і середній школі, 2015. Вип. 16. С. 104–109.
8. A Theory of Justice: Original Edition John Rawls Copyright Date: 1971 Published by: Harvard University Press, Belknap Press. 624 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctvjf9z6v> (дата звернення – 05.03.2024).
9. Тофтул М. Г., Шмат Р. П. Проблема справедливості: етичний аспект. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1235/1/07tmgsea.pdf>

10. Ільєнко Н., Спасенко Ю. Забезпечення оптимальної диференціації заробітної плати – важливий напрям регулювання оплати праці / Україна: аспекти праці, № 1, 2015. С. 22-27.
11. Стадвел Дж. Чому Азії вдалося: успіхи і невдачі найдинамічнішого регіону світу, 2017. 448 с.
12. David Card, John E. DiNardo (2002), “Skill-Biased Technological Change and Rising Wage Inequality: Some Problems and Puzzles”, *Journal of Labor Economics*, 2002, vol. 20, no. 4, by The University of Chicago.
13. Maarten Goos and Alan Manning (Feb., 2007), “Lousy and Lovely Jobs: The Rising Polarization of Work in Britain”, *The Review of Economics and Statistics*. vol. 89, no. 1. Pp. 118-133 (16 pages). URL: <https://www.jstor.org/stable/40043079> (дата звернення – 05.03.2024).
14. Cobham A., Schlogl L., and Sumner A. (2015), “Inequality and the Tails: The Palma Proposition and Ratio Revisited”, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, New York, USA.
15. Кваснікова Г. С. Доходи населення та економічний стан держави / Економіка АПК, № 1., 2005. С.116-121.
16. Колот А. М. Глобальна соціальна нерівність доходів: природа, тенденції, наслідки / Соціально-трудова відносина: теорія і практика: зб. наук. пр. Київ: КНЕУ, № 2, 2017. С. 8-47.
17. Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС? / Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні та Білорусі. Лотар Вітте. К.: Заповіт, 2006. 44 с.
18. Кричевська Т. О. Логіко-історичний аналіз довіри в контексті соціально-економічних відносин / Екон. Теорія, 2009. № 3. С. 5-18.
19. Е. М. Лібанова. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. 404 с.
20. Milanovic B (2016), “Global Inequality. A New Approach for the Age of Globalization” / Harvard University Press. 320 p.

21. World Social Science Report, 2016. Challenging Inequalities: Pathways to a Just World. Published by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), 2016. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002458/245825e.pdf> (дата звернення – 20.03.2024).
22. OECD (2024), Income inequality (indicator). Doi: 10.1787/459aa7f1-en (дата звернення – 25.04.2024).
23. International scientific and practical conference “Development of Ukraine’s economy: problems, prospects, efficiency”: Conference proceedings, December 17-18, 2020. 52 p.
24. Опалько В. В. Методика оцінювання економічної нерівності: світова практика / Економічний простір, № 129, 2018. С. 30-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2018_129_5 (дата звернення – 20.03.2024).
25. Palma J.G. (2006), “Globalizing Inequality: 'Centrifugal' and 'Centripetal' Forces at Work”, Economic & Social Affairs, vol. 35. Pp. 1-26.
26. Адамик В. Соціально-економічна нерівність у національному та глобальному вимірі: сучасний погляд на проблему / Вісник Тернопільського національного економічного університету, Вип. 1, 2019. С. 102-116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2019_1_10 (дата звернення – 20.03.2024).
27. World Inequality Report 2022. Executive Summary / Laboratory of Inequality in the World. URL: <https://wir2022.wid.world/> (дата звернення – 05.03.2024).
28. Friedmann J. Regional Development Policy: A Case Study of Venezuela, MIT Press, 1966. 279 p.
29. Frank A.G. The World System: Five Hundred Years or Five Thousand? / London – New York: Routledge, 1993. 302 p.
30. Wallerstein I (1974). “The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century” / New York: Academic Press. 410 p.

31. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка та капіталізм, XV – XVIII ст.; пров. із фр. Л.Є. Куббеля; вступ. ст. та ред. Ю.М. Афанасьєв. 2-ге вид. М.: Весь світ. 2006. 551 с.
32. The 2023/2024 Human Development Report Statistical Update. URL : <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf> (дата звернення – 05.03.2024).
33. Poverty trends: global, regional and national by Development Initiatives. URL: <https://devinit.org/resources/poverty-trends-global-regional-and-national/> (дата звернення – 10.04.2024).
34. Global Wealth Report 2023. URL: <https://www.ubs.com/global/en/family-office-uhnw/reports/global-wealth-report-2023.html> (дата звернення – 10.03.2024).
35. Глобальний Індекс багатомірного бідності 2019. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/2019-MPI-key-findings_UKR.pdf (дата звернення – 15.04.2024).
36. Hungarian Central Statistical Office. URL: <https://www.ksh.hu/regional-data> (дата звернення – 15.04.2024).
37. Gini index – World. *Офіційний сайт The World Bank*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=1W> (дата звернення – 10.03.2024).
38. Global Wealth Report 2020. URL: <https://www.credit-suisse.com/about-us-news/en/articles/media-releases/global-wealth-report-2020-202010.html> (дата звернення – 10.03.2024).
39. Томас Пікетті. Капітал у XXI столітті. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Piketty_Thomas/Kapital_u_XXI_stolitti.pdf?PHPSESSID=p70rpqn3hlsd7auvkscphivck5 (дата звернення – 10.03.2024).
40. Gini index – Ukraine. *Офіційний сайт The World Bank*. URL: https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=1W-UA&name_desc=true (дата звернення – 15.04.2024).

41. Ukraine 2023 Report. *Офіційний сайт European Commission*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення – 15.04.2024).
42. Gini index in Ukraine from 2013 to 2028. *Офіційний сайт STATISTA*. URL: <https://www.statista.com/forecasts/1165120/gini-index-forecast-in-ukrai...> (дата звернення – 15.04.2024).
43. Gini C. Measurement of inequality of incomes / Corrado Gini / *Economic Journal*. 1921. Vol. 31. №121. P. 124-126
44. Статистичний збірник «Соціальний захист населення України»: Державна служба статистики України / *State Statistics Service of Ukraine*. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/10/zb_szn_2022.pdf
45. Лібанова Е. Нерівність за доходами в сучасній Україні. Соціально-трудова відносина: теорія та практика, № 2, 2014. С. 26–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_2_4 (дата звернення – 17.04.2024).
46. Лібанова Е. Надмірна соціально неприйнятна нерівність: головний виклик для українського суспільства. *Вісник Національної академії наук України*, № 5, 2017. С. 22–25. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/122442> (дата звернення – 17.04.2024).
47. Диференціація життєвого рівня населення. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvvg/duf/arh_duf_u.htm
48. Споживчий кошук українця – 2022. URL: <https://www.buhoblik.org.ua/kadry-zarplata/vyplatykompensacziisocialnaya-zashhita/3363-spozivchij-koshik.html> (дата звернення – 19.04.2024).
49. Офіційний сайт державної служби статистики. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення – 10.03.2024).
50. Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності: Наказ Міністерства соціальної політики України № 827/403/507/113/232 від 18.05.2017. *Офіційний вісник України*. № 60, 2017 р., стор. 238, стаття 1839.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17#Text> (дата звернення – 19.04.2024).

51. Лондар С., Корарсенко Л. Рівень об у населення як складова розвитку людського потенціалу: можливості фінансового регулювання в Україні / Журнал Фінанси України, № 9 (214), 2013. С. 45-59.

52. Стігліц Дж. Економіка державного сектора. Основи, 1998. 856 с.

53. Zucman G. The Hidden Wealth of Nations (2015) / University of Chicago Press Second edition updated and extended, 2017, Le Seuil.

54. Emmanuel Saez and Gabriel Zucman (August 2020), “The Triumph of Injustice: How the Rich Dodge Taxes and How to Make Them Pay” / Financial Markets and Portfolio Management, 34 (2) (дата звернення – 19.04.2024).

55. Global Revenue Statistics Database. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=RS_GBL (дата звернення – 19.04.2024).

56. Minimum wages: A guide to legality and good practice. *Офіційний сайт International Labour Organization* URL: <https://www.ilo.org/topics/wages/minimum-wages> (дата звернення – 25.04.2024).

57. Package for fair and simple taxation. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/package-fair-and-simple-taxation_en (дата звернення – 30.04.2024).

58. Boosting investment in social infrastructure in Europe. Report of the High-Level Task Force on Investing in Social Infrastructure in Europe URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d3129b80-6f7c-11e8-9483-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF> (дата звернення – 05.05.2024).

59. Гуржій Н. Г. Вплив типу зайнятості працівників на соціо-економічну нерівність: досвід країн ЕС / Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця: матер. міжнар. наук. конф., 31 травня-1 червня 2018 р.: тези доп. Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. С. 220-221. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/19334> (дата звернення – 10.03.2024).

60. Соколовська А. М. Нерівність доходів і багатства та податкові інструменти її зменшення / *Фінанси України*, 2019. № 6. С. 23-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2019_6_4 (дата звернення – 10.03.2024).
61. Договір про патентну кооперацію від 19 червня 1970 року: Договір, Міжнародний документ. *Зібрання чинних міжнародних договорів України від 1990-1990 р.*, № 1, стор. 366. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895_001#Text (дата звернення – 10.03.2024).
62. Павук, В. М., Фляк, Р. І., Осадець, В. І. М., Андрієвський, В. І., Бережницький, В. Я. Вплив глобалізації на національну економіку: суспільно-політичний аспект. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, (37), 2023. С. 349-354.
63. Pew Research Center, COVID-19 & the Economy URL: <https://www.pewresearch.org/topic/economy-work/covid-19-the-economy/> (дата звернення – 12.03.2024).
64. Міжнародний валютний фонд: Фіскальний моніторинг квітень 2021. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2021/03/29/fiscal-monitor-april-2021#Full%20Report> (дата звернення – 12.03.2024).
65. Gini Coefficient. World Bank. Income inequality: Gini coefficient, 2023. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/economic-inequality-gini-index> (дата звернення – 06.04.2024).
66. The World Bank. Poverty and Inequality Platform. URL: <https://pip.worldbank.org/home> (дата звернення – 06.04.2024).
67. Л. І. Григорова Беренда, С. А. Касьян, О. В. Ханова. Кваліфікаційна робота бакалавра: методичні рекомендації до виконання для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності «Міжнародні економічні відносини», освітньо-професійної програми «Міжнародна логістика і митна справа», Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 40 с.

ДОДАТОК А**Визначальні складові стану економіки (блок-схема) [11]**

ДОДАТОК Б

**Головні причини виникнення явища економічної нерівності
(таблиця)**

Причина виникнення економічної нерівності	Наслідки існування економічної нерівності
Освіта	Освіта є ключовим фактором, який на нашу думку є першоджерелом, особливо в галузях, де попит на кваліфікованих працівників високий, що призводить до зростання заробітних плат для людей з відповідною освітою. Проте, ефект підвищення освіти впливає на ринок праці достатньо непропорційно. Спочатку підвищення рівня освіти може призвести до збільшення доходів і зменшення нерівності. Проте з часом ці ефекти можуть подіяти зворотно – поглибити нерівність. Наприклад, збільшення кількості випускників у певній галузі може зробити ринок праці більш конкурентоспроможним, що знижує заробітні плати в цій сфері. Таким чином, люди без вищої освіти або ті, хто не обрав додаткове навчання, можуть залишатися з меншими можливостями та нижчими доходами.
Ринок праці	На сучасному ринку праці основною причиною економічної нерівності є визначення рівня заробітної плати через механізми самого ринку праці. У ситуаціях, де конкуренція не є ідеальною, інформація розподіляється нерівномірно, можливості отримання освіти та навичок є нерівними, спостерігається виникнення ринкових дисбалансів. Ці дисбаланси призводять до фіаско на ринку праці, що зумовлює економічну нерівність [59]. Зокрема, збільшилася частка атипової зайнятості з меншою кількістю годин, зросли запити на тимчасові та періодичні роботи, які характеризуються нижчими рівнями оплати праці, особливо для низькокваліфікованих робітників, так само і сезонні роботи.
Спадковість і соціальний статус	В багатьох суспільствах соціальний статус та можливості успіху можуть бути сильно залежними від спадковості та соціальних мереж.

Податки	В прогресивній податковій системі рівень верхньої ставки податку часто матиме безпосередній вплив на рівень нерівності всередині суспільства, збільшуючи або зменшуючи його, за умови, що дохід не змінюється в результаті зміни податкового режиму [60]. Такий зв'язок простежується через підсилення необхідності у соціальних витратах та збереженні соціальної держави, водночас ускладнюючи здатність урядів до збору податків для фінансування цих витрат.
Концентрація багатства	Це процес, при якому за певних умов новостворене багатство нерівномірно розподіляється, зосереджуючись у володінні вже заможних осіб або структур. У результаті цього процесу ті, хто вже мають значні статки, можуть вкладати свої ресурси у нові джерела багатства або використовувати їх для додаткового збагачення. Це створює у них перевагу у доступі до можливостей, що сприяє подальшій концентрації багатства. Такий процес може посилювати нерівність між тими, хто має доступ до ресурсів, і тими, хто не має такого доступу.
Рентоорієнтованість	Така поведінка відображає складну динаміку на ринку, де компенсація за рідкісні та важливі навички зазвичай підвищуюся для винагороди створення багатства та підвищення продуктивності. Однак ця тенденція може також створювати перешкоди для підприємців, які прагнуть досягти високих прибутків. З одного боку, ринок надихає та стимулює осіб до набуття цінних навичок і досягнення успіху. Але з іншого – ця ж динаміка може привести до конкуренції, яка тисне на ціни, прибутки та загальну винагороду. У результаті, хоча деякі можуть отримати великі надлишкові прибутки, існує ризик, що це буде тимчасовим, оскільки конкуренти можуть швидко змінити ландшафт ринку, знижуючи прибутковість індивідуальних підприємств.
Фінансовий сектор	Фінансовий сектор може грати важливу роль у формуванні рівня нерівності в економіці. Багато науковців стверджують, раїни з великими фінансовими секторами частіше мають вищу нерівність, і цей зв'язок не є випадковим.

	Однією з можливих причин цього явища є те, що розвинені фінансові ринки можуть сприяти накопиченню багатства у вузькому колі осіб, таких як інвестори, фінансові аналітики та власники підприємств. Крім того, фінансові інструменти, такі як акції та облигації, можуть бути доступні переважно багатим особам, що сприяє подальшій концентрації багатства. Розвиток фінансового сектору може мати значний вплив на рівень нерівності в країні, підсилюючи розрив між багатими та бідними.
Інформаційні технології	Зростання важливості інформаційних технологій частково приписується зростаючій нерівності доходів. Країни з високими показниками інновацій, які можна виміряти за кількістю заявок на патенти поданими відповідно до Договору про патентну кооперацію [61] демонструють меншу нерівність, ніж ті, які мають менші.
Глобалізація	Глобалізація впливає на рівень нерівності доходів через торгівлю між багатими та бідними країнами. У контексті цього процесу, низькокваліфіковані працівники в багатих країнах можуть спостерігати зниження заробітної плати через збільшення конкуренції. У той же час, низькокваліфіковані працівники в бідних країнах можуть відчувати підвищення заробітної плати через розширення можливостей для експорту та залучення іноземних інвестицій. Такий розподіл може призвести до збільшення нерівності між країнами, але впливає на рівень нерівності в кожній конкретній країні по-різному залежно від її економічного розвитку та специфіки ринку праці [62].
Екологічна безпека	Екологічні проблеми можуть суттєво поглиблювати економічні нерівності у суспільстві. По-перше, вразливі соціальні групи, такі як бідні та маргіналізовані спільноти, найчастіше страждають від екологічних криз, що може призводити до погіршення їхнього економічного стану через збільшені витрати на охорону здоров'я та інші додаткові витрати. По-друге, екологічні катастрофи можуть призводити до серйозних втрат у виробництві та інфраструктурі, що особливо вражає економічно слабкі регіони. По-третє, зміни в кліматі та

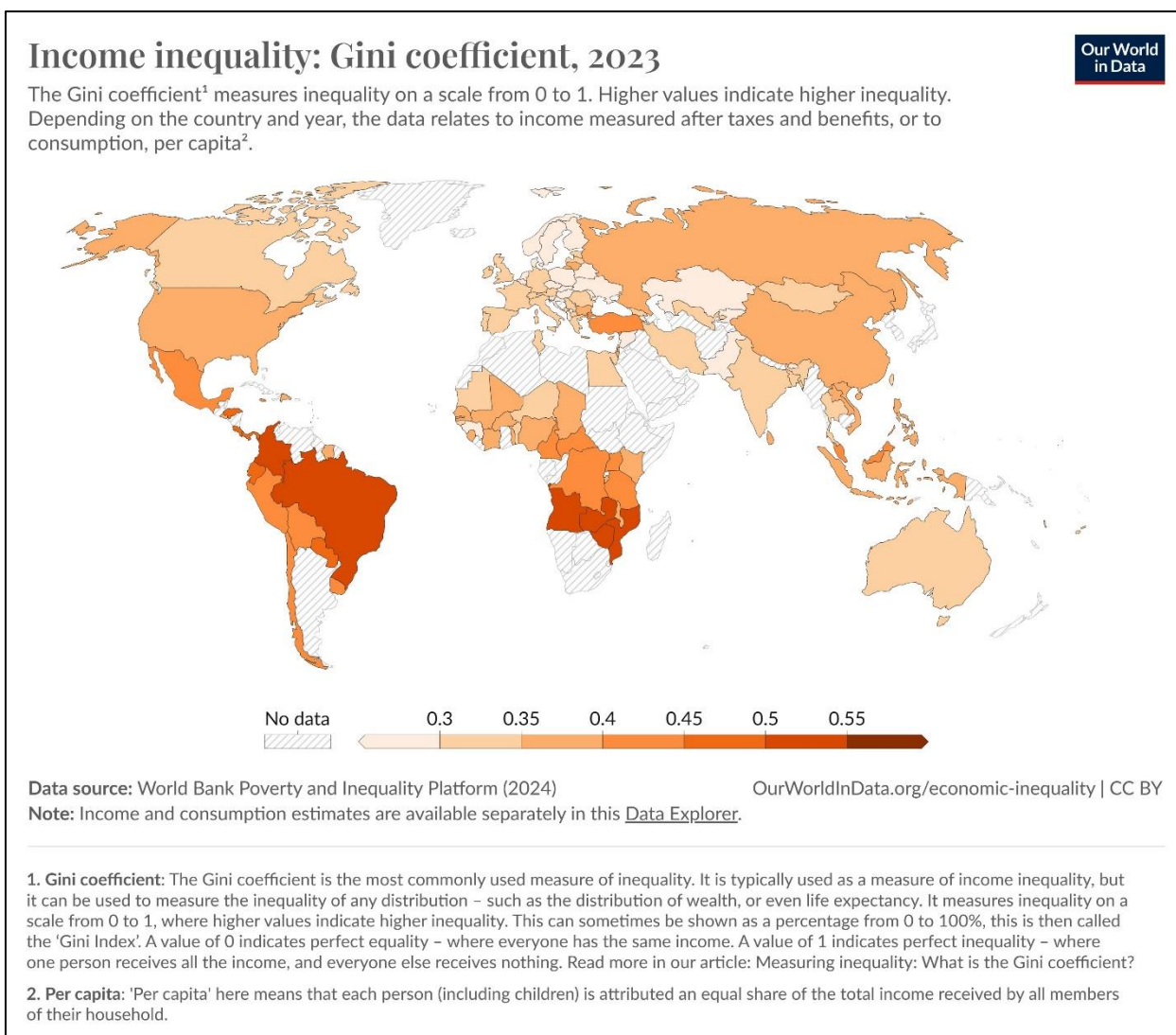
	забруднення довкілля можуть впливати на сільське господарство та промисловість, що в свою чергу може призводити до втрат робочих місць та зменшення економічного розвитку. Нарешті, великі витрати на заходи з охорони довкілля та вирішення екологічних проблем можуть поглиблювати економічну нерівність, оскільки країни з низьким рівнем доходів можуть мати обмежені можливості для втручання в ці питання.
Пандемії	Наприклад, COVID-19 спричинив економічні труднощі по всьому світу, проте їх масштаби різняться залежно від регіону проживання [63, с. 27]. Згідно з даними дослідницького центру Pew Research Center, середній клас у цих країнах, який є ключовим фактором економічного, освітнього і політичного розвитку, швидко зменшується, тоді як в США і Китаї його вплив практично не помітний. Деякі успіхи у зменшенні глобальної нерівності, скоріш за все були скасовані в результаті пандемічної кризи. Це призвело до погіршення глобальної нерівності, оскільки країни з розвинутою економікою загалом мають більше ресурсів для боротьби з наслідками пандемії та подальших заходів з відновлення. З огляду на очікуване зростання нерівності доходів внаслідок пандемії, очікується, що робота МВФ над проблемами нерівності стане ще більш інтенсивною [64, с. 27].
Гендерна нерівність	Гендерна нерівність в оплаті праці є поширеною проблемою у багатьох країнах, де чоловіки мають перевагу перед жінками на ринку праці. Окрім самої дискримінації, існують інші фактори, що сприяють цьому гендерному розриву: жінки частіше враховують інші аспекти при пошуку роботи (можливість подорожей або переїзду), що може обмежувати їхні можливості для знаходження високооплачуваних посад. Крім того, підтримка сімейних обов'язків часто покладається на жінок, що може впливати на їхню доступність для роботи або змушувати працювати на неповний робочий день. Такі фактори роблять свій внесок у гендерну нерівність у сфері заробітної плати та є важливими для розуміння проблеми з різних перспектив.

Економічний розвиток	Даний процес часто супроводжується збільшенням капіталу, що веде до зростання багатства і доходів у власників цього капіталу і сприяє наростанню економічної нерівності. Однак через різні механізми перерозподілу, такі як програми соціального забезпечення, більш розвинені країни можуть здійснювати дії, спрямовані на зменшення цієї нерівності. Наприклад, системи оподаткування, соціального захисту, освіти та охорони здоров'я можуть створювати умови для зниження рівня нерівності в таких країнах, забезпечуючи більш широкий доступ до ресурсів і можливостей для всіх верств суспільства. Так, економічний розвиток може сприяти як збільшенню, так і зменшенню нерівності, залежно від прийнятих політик і програм державного управління.

Джерело: складено автором за матеріалами [59, 60, 61, 62, 63, 64, 66]

ДОДАТОК Б

Нерівність доходів: коефіцієнт Джині, 2023 (рисунок) [65]

ДОДАТОК В

Світова піраміда багатства, кінець 2023 року (рисунок) [34]

